

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Oleksii Shvets

Semi-prezidencialismus na Ukrajině

Semi-presidential system in Ukraine

Praha 2020

Vedoucí práce: Mgr. Martin Štefek, Ph.D

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval panu doktorovi Martinu Štefkovi za cenné rady a připomínky k mé práci.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 6. května 2020

Oleksii Shvets

Abstrakt:

Bakalářská práce se zaměří na výzkum ukrajinského politického režimu. V teoretické části se bude snažit nastínit základní vymezení teorie semi-prezidencialismu u třech nejvýznamnějších autorů: Duvegera, Shugarta a Elgiého. V praktické části následně prozkoumáme ústavní vývoj na Ukrajině, zavedení semi-prezidencialismu, proměny ukrajinského politického režimu a jeho reálné fungování. Cílem práce bude odpovědět, zda ukrajinský politický režim je nebo není semi-prezidentským. Velkým přínosem této práce bude analýza současného politického režimu, ve kterém poprvé v dějinách nezávislé Ukrajiny se ustálila dominance jediné politické moci. Tuto část práci není možné opřít o výsledky vědeckého badání kvůli absenci takových výsledků. A proto tato část bude mít podobu analýzy definitivních faktů autorem práce.

Klíčová slova:

Semi-prezidencialismus; Ukrajina; postkomunismus.

Abstract:

The bachelor thesis will focus on the research of Ukrainian political system. The theoretical part will try to outline the basic definition of the theory of semi-presidential system according to the most eminent scholars: Duverger, Shugart and Elgie. The practical part will explore constitutional development in Ukraine, semi-presidential system implementation, transformations of Ukrainian political system and its real functioning. The aim of the work is to find out if Ukrainian political system is semi-presidential or not. A great contribution of this work will be the analysis of the current political regime, in which, for the first time in the history of independent Ukraine, the dominance of a single political power has been settled down. This part of the work cannot be based on the results of scientific research due to the absence of such results. Therefore, this part will take the form of an analysis of the definitive facts by the author of the work.

Key words:

Semi-presidential system; Ukraine; post-communism.

Obsah

1	Úvod	6
2	Teorie semi-prezidencialismu	10
2.1.	Maurice Duverger.....	10
2.2.	Matthew Søberg Shugart.....	15
2.3.	Robert Elgie.....	18
3	Přijetí Ústavy v roce 1996 a zavedení semi-prezidencialismu	25
4	Proměna Ústavy v roce 2004. Proměna prezidentsko-parlamentního na premiérsko-prezidentský režim	37
5	Současná podoba semi-prezidentského režimu na Ukrajině	47
6	Závěr	54
7	Seznam použité literatury	59

1 Úvod

28. června 1996 – den přijetí ústavy ukrajinským parlamentem. Právě od tohoto dne velký počet odborníků jak ukrajinských, tak i zahraničních charakterizuje Ukrajinu jako stát se semi-prezidentským režimem. A už od toho samého momentu se potýkáme s množstvím potíží při zkoumání tohoto útvaru.

Zaprvé – samotný koncept semi-prezidentského režimu je velice diskutabilní. Vědecká společnost se ve vztahu k této teorii rozdělila na dva tábory. Jedna strana aktivně podporuje tento koncept a nabízí ho jako jeden ze způsobů jak upřesnit klasifikaci států podle podstaty režimu. Druhá strana odmítá semi-prezidencialismus kvůli jeho nesmyslnosti a tvrdí, že zastánci tohoto konceptu ho využívají jen kvůli aplikaci chybného vědeckého přístupu, který nedovoluje zařadit některé státy do jedné z možných skupin, čímž se míní státy prezidentské a parlamentní. Navíc situace je komplikována tím, že mnoho uznávaných odborníků působí jak na jedné, tak i na druhé straně.

Naším účelem v této práci není dokázat, anebo vyvrátit vědeckost a důvěryhodnost teorie semi-prezidencialismu. I když samozřejmě budeme zkoumat vývoj pro nás nejdůležitější teorie. Samotný název práce ukazuje, že uznáváme nárok teorie semi-prezidencialismu na existenci jako nevyvratitelnou skutečnost.

Zadruhé – stát Ukrajina sám o sobě je dost problematickým objektem výzkumu. Ukrajina je jasným příkladem toho, jak velkou mírou se mohou lišit ústava a reálně fungující režim. Musíme poznamenat, že ústava se přijímala za dost složitých okolností a od roku se 1996 výrazně měnila již třikrát. Navíc ústava je napsaná takovým způsobem, aby umožňovala, nikoliv omezovala odlišnosti od ústavního fungování státu Ukrajina. Základní zákon se i v dnešní době vyznačuje velkým počtem nejasností, množstvím čistě deklarativních a nesmyslných norem, absencí velkého množství ústavních zákonů, které by měly specifikovat ústavu atd.

Společenské a politické problémy, které existují na Ukrajině, taky nadmíru komplikují „zdravé“ fungování politického režimu a znesnadňují výzkum tohoto systému pro vědce. Prvním faktorem, který je nutné zmínit, je to, že Ukrajina je reprezentantem postsovětského prostoru, což má velký vliv na rozvoj státu. Výsledky tohoto vlivu budou probírány v této práci. Dál musíme zmínit oligarchii, korupci, politickou nestabilitu během celého období nezávislosti a

od roku 2014 se ke všemu přidala anexe Krymského poloostrova a válečný konflikt na východě Ukrajiny. Proto, když chceme pochopit opravdovou podstatu systému moci na Ukrajině, tak nesmíme zaměřit pozornost jen na text ústavy. Takový přístup při zkoumání ukrajinského systému moci poskytuje klamné výsledky. I když v této práci zkoumáme ústavní pravomoci hlavních politických aktérů, větší pozornost zaměříme na skutečné fungování systému.

I s ohledem na všechny tyto potíže během posledních 15 let odborníci téměř jednomyslně charakterizovali ukrajinský režim jako semi-prezidentský a debata kolem tohoto tématu téměř skončila. Avšak poslední okolnosti zase výrazně oživily diskuzi. Díky prezidentským a parlamentním volbám, které proběhly v roce 2019, se Ukrajina poprvé ve svých dějinách ocitla v situaci, kdy prezidentská strana má absolutní většinu v parlamentu, což znamená, že prezident, parlament a vláda patří k jedné politické moci. Navíc je jasné, že současný prezident je hlavním politickým aktérem v ukrajinské aréně, což vnáší hodně neobvyklé mocenské rozdělení do ukrajinské politiky. Kvůli tomu představitelé ukrajinské odborné společnosti vážně přemýšlejí o tom, zda se ukrajinský politický systém nekloní k zřejmému dominantnímu postavení prezidenta. Takže přínos této práce autor spatřuje v tom, že provedený výzkum je téměř první kompletní analýzou ukrajinského politického systému od výrazné proměny rozložení politických sil.

Tedy ze všeho výše zmíněného lze odvodit, že problém charakteristiky ukrajinského systému moci neztratil svou aktualitu a pořád zůstává problematickým bodem při charakteristice státu Ukrajina. Z této okolnosti vzešlo rozhodnutí zpracovat uvedené téma, a právě proto hlavním cílem této práce je dospět ke zdůvodněné a přesné odpovědi na otázku, zda Ukrajina je, nebo není semi-prezidentským státem. Chceme-li dosáhnout požadovaného cíle, musíme se soustředit na několik bodů, a to:

1. Jaké jsou ústavní pravomoci hlavních politických aktérů (prezident, parlament, vláda)?
2. Jaké byly okolnosti formování režimu?
3. Jaká je podstata parlamentní většiny?
4. Jaký je vztah mezi prezidentem a parlamentní většinou?

Avšak, jak jsme již zmínili, koncept semi-prezidencialismu je dost diskutabilní a různé pohledy na tento model existují nejen mezi soupeřícími stranami, ale i mezi reprezentanty stejného tábora. Jako teoretický základ pro analýzu ukrajinského systému jsme ze všech možných alternativ zvolili Shugartovou teorii semi-prezidencilismu. Proč jsme zvolili právě jeho teorii? Zaprvé – Shugart se soustřeďuje nejen na vyložení textu ústavy, ale i na reálné fungování

režimu, kvůli tomu přijímá Duvergerovu definici semi-prezidencialismu. Odpůrci je takový přístup kritizován kvůli určité míře subjektivity a podle nich důvěryhodné závěry o podstatě režimu lze odvodit jen na základě rozebrání ústavy. Ale jak již bylo řečeno, autor této práce takový přístup odmítá kvůli nutnosti zkoumat ukrajinský případ jak skrz ústavní prizma, tak i skrz prizma reality.

Zadruhé – ukrajinští vědci dost často charakterizují domácí systém jako parlament-prezidentský. Toto je ukrajinská varianta toho, co Shugart nazývá premiér-prezidentským systémem. Právě on vytvořil rozdělení semi-prezidentských států na premiér-prezidentské a prezidentsko-parlamentní. Tedy podle autora je absolutně logické využívat jako teoretický rámeček ideje Shugarta, které jsou aplikovány samotným objektem analýzy.

Kromě toho, že v práci jsou zodpovězené výzkumné otázky a dosažen hlavní cíl, autor vymezuje prostor pro několik dalších aspektů. Prvním aspektem je krizová dynamika v politické aréně, tedy nejdůležitější konflikty mezi hlavními politickými aktéry, způsoby jejich řešení a jejich vliv na další rozvoj politického systému. Podle autora je takový fenomén taky zajímavým identifikátorem fungování politického systému, což taky pomůže autorovi určit, zda vůbec existující politický systém na Ukrajině je funkční. Druhým aspektem, který v práci bude nevyhnutelně zmíněn, je role osobnosti, která zastává prezidentský úřad, ve fungování systému. Autor nehodlá záměrně zkoumat tuto otázku, ale musíme uznat, že politický systém téměř všech postsovětských států je nadmíru spojen s osobností, která zastává nejvyšší úřad ve státě (dědictví role generálního tajemníka), což tím či oním způsobem nás donutí dotknout se tohoto tématu.

Pro účely této práce autor hodlá využívat jak ukrajinské zdroje, tak i zdroje zahraničních vědců pro zajištění všestrannosti a objektivnosti výzkumu. V teoretické části práce, kde bude zkoumán rozvoj a různé variace teorie semi-prezidencialismu, budou analyzovány ideje Duvergera, Shugarta a Elgieho. Podle autora textu práce těchto vědců zajistí vytvoření kompletního pochopení konceptu semi-prezidencialismu.

Když jsme analyzovali stav bádání v oblasti teorie semi-prezidencialismu v ukrajinské vědecké sféře, tak jsme zjistili, že zkoumáním tohoto režimu se častěji zabývají novináři než vědci. Podle našeho názoru je hlavním důvodem takového jevu samotný stav politologie na Ukrajině. Během celého období existence Sovětského svazu byla politologie považována za pseudovědu, což znamenalo absenci vědců, kteří by se odborně zabývali politologickým bádáním. I když byl po získání nezávislosti absurdní zákaz politické vědy zrušen, akademická sféra se nadále

rozdíjela velice pomalu. Navíc byla uchována sovětská tendence přispívat jen k rozvoji těch věd, které jsou spojené s obranou státu a armádou (tedy většinou jde o technické vědy) a pohrdat vědami sociálními. Takže pro ukrajinskou vědu je politologie celkem novým a prozatím nedostatečně rozvinutým směrem, proto se v této práci příliš neopíráme o práce ukrajinských autorů. Avšak práci některých nejvíce uznávaných autorů tady využíváme.

2 Teorie semi-prezidencialismu

2.1. *Maurice Duverger*

Mauricie Duverger je významný francouzský vědec, který působil v oblasti právní vědy, sociologie a politologie. Jedním z nejdůležitějších a nejslavnějších výsledků jeho práce bylo právě vytvoření konceptu semi-prezidencialismu. Právě tento autor rozpracoval tento model v akademickém kontextu.

Nový koncept vznikl v 70. letech 20. století a byl podmíněn výzkumem francouzské V. republiky, který prováděl M. Duverger. Během své práce vědec dospěl k názoru, že tehdejší francouzský politický systém (který v modifikované podobě existuje i v dnešní době) neodpovídá ani parlamentnímu ani prezidentskému modelu což podle něj znamenalo, že reforma prezidenta De Gaulla z roku 1958 ustálila úplně nový model, který si vysloužil právo být zařazen mezi klasické politické modely.

Duverger však nedospěl ke své výsledné definici semi-prezidenciaismu ihned. Během své existence byl jeho koncept často doplňován nebo nějakým jiným způsobem proměňován různými vědci, kteří se zabývali jeho výzkumem. Sám autor měnil svou původní definici dvakrát.

Poprvé se definice semi-prezidencialismu objevila v práci *Le système politique français* (1970). Podle autora je semi-prezidentský režim jevem, kdy hlava státu je přímo volena na základě všeobecného volebního práva a disponuje značnými pravomocemi, které převyšují pravomoci hlavy státu s parlamentním režimem. Současně je vláda představována premiérem, který bezprostředně formuje vládu a ministry, kteří mohou být zbaveni úřadu parlamentem (Duverger, 1970). První změna této definice přišla již po 4 letech, v roce 1974 a objevila se v práci *La monarchie républicaine*. V této práci autor nechává pro semi-prezidencialismus takové charakteristiky jako požadavek přímé volby prezidenta na základě všeobecného volebního práva a podmínku, že premiér a ministři mohou vykonávat svou funkci jen s podporou parlamentu. (Elgie, 1999) V poslední charakteristice můžeme zaznamenat absenci požadavku, že premiér musí bezprostředně formovat vládu. Avšak v podstatě jde stále o odpovědnost vlády před parlamentem. Třetím příznačným rysem semi-prezidencialismu z roku 1974 je podmínka, že prezident musí mít pravomoc rozpustit parlament. (Elgie, 1999) V této definici autor opouští mlhavou formulaci o významných prezidentských pravomocech a klade důraz na konkrétní požadavek, aby prezident měl možnost rozpouštět parlament.

Poslední definici semi-prezidentského systému od M. Duvergera nalezneme v jeho práci *A new political system model: semi presidential government*. V této práci autor uvádí, že režim může být označen za semi-prezidentský v případě, kdy ústava kombinuje tři elementy (Duverger 1980, s. 166):

- 1) prezident je volen na základě přímého a všeobecného hlasovacího práva;
- 2) prezident disponuje významnými pravomocemi;
- 3) jsou premiér a ministři, kteří uskutečňují výkonnou moc a mohou vykonávat své funkce jen za podmínky, že mají podporu parlamentu.

Díky pozorování procesu evoluce definice semi-prezidencialismu v pracích Duvergera můžeme odvodit několik zajímavých závěrů. Zaprvé, model semi-prezidencialismu je čistě empirický. Nevznikl jako důkladně rozpracovaný model, kterému se musíme vyhnout, nebo o jehož naplnění se musíme snažit, ale jako výsledek lidské fantazie a zkušenosti, které byly použity při napsání ústavy V. francouzské republiky.

Zadruhé můžeme zaznamenat, že během proměn definice modelu dvě jeho kvality, zejména způsob zvolení prezidenta a podstata existence vlády, zůstávaly více méně stejné, i když se ta, která se týká prezidentských pravomocí, pořád měnila. V definici z roku 1970 Duverger poprvé zmiňuje požadavek významných prezidentských pravomocí, ale v tomto případě tyto pravomoce musí převyšovat pravomoce hlavy státu v parlamentním režimu. Avšak tato charakteristika je velice problematická především proto, že stát, který by byl vzorem parlamentních režimů neexistuje. Tedy není téměř možné definovat, které konkrétní pravomoci prezidenta jistého konkrétního státu, by měly převyšovat pravomoci prezidenta v semi-prezidentském státu.

Tento problém nejspíš chápal i Duverger. To ho přimělo k tomu, aby konkretizoval v roce 1974 tento požadavek a na jeho základě určil, že v semi-prezidentském státě prezident musí mít pravomoc rozpustit parlament. Ale taková specifikace je dosti problematická kvůli tomu, že z praxe víme, že existuje dost velký počet parlamentních států, kde prezident podle ústavy za určitých podmínek může rozpustit parlament, i když taková pravomoc má jen formální podstatu.

Poslední úprava Duvergerovy charakteristiky, která se vztahuje na prezidentské pravomoce, se uskutečnila v roce 1980, kdy autor konstatoval, že v semi-prezidentském státu prezident musí

disponovat významnými pravomocemi. Právě tato charakteristika dosud zůstává nejkritizovanějším rysem modelu semi-prezidencialismu Maurice Duvergera. Tento požadavek je vždy kritizován kvůli takovým faktorům jako nejasnost a subjektivita. Tyto dva aspekty spočívají v tom, že není možné určit, co je významnou pravomocí a její určení je velice subjektivní záležitostí. Když se však pozorněji podíváme na postup evoluce této charakteristiky, tak se aspoň přiblížíme k tomu, abychom pochopili, co Duverger chápal pod pojmem „významné pravomoce“.

Z definice z roku 1970 zaprvé plyne, že prezident s významnými pravomocemi v semi-prezidentském systému musí být mocnější než jeho kolega z parlamentního státu. I když jsme uvedli, že jediný vzor pro fungování parlamentního státu neexistuje, tradičně je prezident v parlamentním státu vnímán jako ceremoniální osoba, která nedisponuje rozhodujícími pravomocemi. Z toho můžeme odvodit závěr, že hlava semi-prezidentského státu musí disponovat pravomocemi, které jsou spojené s fungováním státního mechanismu.

Zadruhé – když se budeme snažit pochopit, jakou sílu musí mít tyto pravomoce, tak se můžeme nejprve podívat na definici z roku 1974. V této definici určující pravomoci prezidenta je uvedena možnost rozpuštění parlamentu. Ale když se podíváme na Duvergerovu charakteristiku irského systému, pak uvidíme, že pro něj je pravomoc irského prezidenta obracet se na Nejvyšší soud kvůli ústavnosti zákona dostatečně významná, neboť taková pravomoc umožňuje prezidentovi vážně zasáhnout do fungování politického systému (v roce 1976 jeho použití prezidentem O'Dalaigem vyvolalo vážnou politickou krizi). (Duverger, 1980) Ze všeho výše zmíněného můžeme odvodit závěr, že významnou pravomocí je pro Duvergera pravomoc, která ze své podstaty není ceremoniální, která umožňuje prezidentovi zasahovat do chodu státní mašinerie a která je opravdu použitelnou (což znamená, že pravomoc nepatří prezidentovi jen formálně a že za dob své existence byla aspoň jednou využita).

Ale proč autor se prostě nezbavil takto problematického bodu své koncepce? Když se budeme snažit analyzovat postup Duvergera při rozpracování modelu semi-prezidencialismu a podíváme se na teorii semi-prezidencialismu u Roberta Elgieho (větší pozornost mu budeme věnovat v této práci dál) tak pochopíme, že Duverger se snažil vymyslet mechanismus, který by eliminoval státy, které ústavně patří k semi-prezidentským státům, ale podle podstaty fungování musejí být zařazeny mezi státy parlamentní anebo prezidentské. Hezkým příkladem toho, čemu se snažil vyhnout Duverger, je debata, která se točí kolem otázky, zda Česká republika je parlamentním, nebo od roku 2013 (1. přímá volba prezidenta ČR) semi-

prezidentským státem. Podle klasifikace R. Elgieho je Česká republika od momentu zavedení přímé prezidentské volby semi-prezidentským státem. Ale v pojetí Duvergera ČR zůstává systémem parlamentním. Zaprvé, prezident podle ústavy nemá pravomoce, které bychom podle Duvergera mohli uzнат jako významné. Zadruhé, reálné fungování státního mechanismu má rysy parlamentního systému, nikoliv semi-prezidentského. Sám Duverger napsal, že ústava určitě hraje jistou roli při uplatňování prezidentských pravomocí, ale ústavní faktor zůstává druhořadým ve srovnání s ostatními kritérii. Dokonce ústavní normy a politická praxe si můžou někdy protirečit. (Duverger 1980, s. 179)

Duverger zdůrazňoval nejen důležitost sestavení ústavy ale taky zvyklosti v politické praxi, které pokračují i potom. Tvrdí, že státy zakládají pravidla, normy a procedury, které se později stávají stabilními. V tomto kontextu je například první prezidentství prvního prezidenta velice důležité. V případě, kdy první prezident je loutkou, existuje možnost, že loutkové prezidentství bude normou. Když první prezident je autoritativní osobností, tehdy existuje pravděpodobnost, že bude ustálené silné prezidentství. (Duverger 1980, s. 180)

Když Duverger analyzoval jak francouzský systém, tak i jakýkoliv další, používal vlastní soubor proměnných, které podle jeho názoru nejlépe prozradí zkoumajícímu podstatu politického systému. Duverger uvažoval o třech proměnných (Duverger, 1980):

- 1) ústavní pravomoci hlavních politických aktérů;
- 2) okolnosti ovlivňující formování režimu;
- 3) podstata parlamentní většiny a vztah mezi prezidentem a většinou.

Právě tyto proměnné autor využívá v práci jako výzkumné otázky, a proto považujeme za nutnost důkladně prozkoumat způsob uvažování Duvergera o těchto proměnných.

Podle Duvergera se ústavní pravomoci hlavních politických aktérů v různých semi-prezidentských státech mohou lišit a mohou různě fungovat, ale jejich korelace vytváří tři možné situací, kdy (Duverger 1980, s. 177):

- 1) prezident je pouze kontrolní silou (prezident jedná jako strážce ústavy a může mít pravomoci jako předávat zákony ústavnímu soudu a nabízet ústavní referendum);
- 2) prezident má kontrolní pravomoci a taky má jednostranné právo zbavit funkce premiéra;

- 3) prezident je vládnoucí silou (prezident má podíl na řízení státu ve spolupráci s premiérem a vládou).

Dále Duverger uvažuje o okolnostech, které přispívají k formování semi-prezidentského systému. Autor obecně rozlišuje tři typů kontextů (Duverger, 1980):

- 1) semi-prezidentský režim byl přijat kvůli čistě symbolickým příčinám. V tomto případě semi-prezidencialismus může spoluexistovat se slabým prezidentem;
- 2) semi-prezidentský režim byl přijat kvůli říditelnosti (například v důsledku krachu předchozího parlamentního systému a kvůli potřebě silné vůdčí osobnosti, která by řídila směr nového režimu a zabránila by opakování předchozí situace). V tomto případě semi-prezidentský režim může koexistovat se silným prezidentským;
- 3) semi-prezidentský režim byl přijat během přechodu k demokracii (prezidentství může být vytvořeno pro vůdčí postavu během procesu demokratizace, takovým způsobem se vytváří podmínky pro silného prezidenta; rovněž prezidentství může být vykonstruováno tak, aby zabránilo jedné osobě převzít příliš hodně moci, tedy vytváří podmínky pro slabého prezidenta; jinak zřízení režimu může být výsledkem kompromisu, v takovém případě moc prezidenta může být rovnoměrně rozdělena mezi prezidentem, premiérem a parlamentem). (Duverger 1980, s. 180)

Poslední Duvergerovou proměnnou je podstata parlamentní většiny a vztah mezi prezidentem a většinou. Podstata parlamentní většiny má takové formy (Duverger 1980, s. 186):

- 1) absolutní parlamentní většina – monolitní většina, koaliční většina s dominující stranou, koaliční většina s vyrovnaným podílem sil jejích účastníků (ve všech třech případech je pozice vlády pravděpodobně jistá, avšak jen v prvním případě problému mezistranického vyjednávání je vyloučená);
- 2) relativní nebo kvazivětšina;
- 3) úplná absence parlamentní většiny (křesla v parlamentu jsou rozdělena mezi velkým počtem malých stran a vláda je podporována nestabilní a nestálou koalicí).

Co se týče vztahu mezi prezidentem a parlamentní většinou, pak ten může taky mít několik forem (Duverger 1982, s. 230):

- 1) prezident je lídrem většiny;

- 2) prezident je členem většiny;
- 3) prezident je členem opozice;
- 4) prezident je neutrální postavou.

2.2. Matthew Sørenberg Shugart

Dalším významným autorem, který se výrazně podílel na rozvoji teorie semi-prezidencialismu je Matthew Sørenberg Shugart. Právě jeho model semi-prezidentského státu byl zvolen jako teoretický základ pro případovou část této práce.

Když začneme hledat definici semi-prezidencialismu, kterou by rozpracoval M. Shugart, pak většinou nebudeme úspěšní. Ve svých pracích vědec z větší části akceptuje Duvergerovu definici tohoto systému. Pro Shugarta totiž semi-prezidentský systém splňuje takovéto požadavky (Shugart, 1992):

- 1) všelidově (není nutno přímo) volený prezident;
- 2) prezident není jen ceremoniální postavou;
- 3) premiér a vláda jsou subjekty důvěry parlamentní většiny.

Je na místě zodpovědět otázku, proč autor zvolil jako teoretický rámec vědeckého zkoumání v této práci právě Shugartovu teorii, když akceptuje jako základ vlastního badání Duvergerovu teorii? Protože akceptace definice Duvergera byla prvním a posledním faktorem jejího přisvojení si Shugartem. Shugart pokračoval v rozvoji teorie vlastním směrem a vytvořil obrovský počet důležitých elementů, které dál v této práci prozkoumáme a popíšeme.

Na základě výše zmíněných charakteristik Shugart vytvořil nejen kritéria, která umožňují odpovědět na otázku, který stát je semi-prezidentský, ale i najít kritéria, která určují, které diskutabilní případy do této skupiny nepatří. Podle Shugarta státy nejsou semi-prezidentské, když (Shugart, 2005):

- 1) jednotlivý ministr může být zbaven funkce parlamentem, ale současně neexistuje premiér, který by koordinoval parlamentní kontrolu nad vládou (Kolumbie);

- 2) předseda vlády, ale nikoliv vláda jako celek, může být zbaven funkce parlamentem (Argentina);
- 3) existuje úřad premiéra, ale možnost vyslovení nedůvěry vládě parlamentem v zákoně neexistuje (Jižní Korea).

Dalším důležitým faktorem, který zkoumá Shugart, je dvojitost exekutivy, na kterou se aktivně zaměřoval Blondel, a dvojitost principů zvolení a odpovědnosti vlády a prezidenta. Dvojitostí exekutivy se míní skutečnost, že prezident v semi-prezidentském systému není jen ceremoniální postavou, které chybí politická autorita nebo moc. Současně není hlavou exekutivy kvůli existenci premiéra, který nemůže být podřízen výhradně prezidentovi. (Shugart, 2005)

Když chceme pochopit, co měl Shugart na mysli, když psal o zvláštním charakteru zvolení a odpovědnosti vlády a prezidenta v semi-prezidentském systému, tak musíme krátce zaměřit svoji pozornost na faktory, se kterými Shugart spojoval jmenování a přežití předsedy exekutivy. Původ předsedy exekutivy podle Shugarta závisí na parlamentní většině, anebo na voličích. Jeho přežití může být závislé na parlamentní většině, anebo oddělené od její vůle. (Shugart 2005).

Když tedy Shugart psal o dvojitosti exekutivy v semi-prezidencialismu, tak tím měl na mysli skutečnost, že místo toho, aby spojil dvě dimenze původu a přežití politických aktérů, anebo se ukotvil někde mezi těmito způsoby, semi- prezidencialismus absorbuje oba dva čisté typy. Takovým způsobem je zvolení a přežití prezidenta téměř vždy oddělené od parlamentní většiny, ačkoliv zvolení a přežití premiéra a vlády je spojeno s vůlí parlamentní většiny. (Shugart, 2005)

Nejnámějším a jedním z nejdůležitějších elementů rozpracovaných Shugartem, je z pohledu naší práce rozdělení semi-prezidentských států na dvě skupiny: prezident-parlamentní a premiér-prezidentské státy. Klíčem k pochopení tohoto rozdělení je zvláštní charakteristika semi-prezidentského systému, podle které instituce, která jmenuje (volí) politického aktéra, nemá nutně pravomoc tohoto aktéra zbavit funkce. (Shugart, 2005)

Dvě otázky jsou zvláště kritické pro rozlišování podtypů semi-prezidencialismu: zda má prezident pravomoc zbavit funkce předsedu vlády a kabinet a zda je parlamentní shromáždění omezeno v otázce hlasování o nedůvěře vládě. Systémy klasifikované jako premiér-prezidentské mají pro obě tyto otázky odpověď „ne“. Všechny prezidentsko-parlamentní systémy mají odpověď „ano“, pokud jde o otázku zbavení funkce vlády prezidentem. Ale

odpověď se může lišit, když hovoříme o omezení ohledně zbavení funkce vlády a premiéra parlamentním shromážděním.

Takže v typickém premiér-prezidentském systému prezident volí premiéra, který stojí v čele vlády, avšak pravomoc zbavit vládu funkce patří výhradně parlamentní většině. Skutečnost, že prezident v takovém systému nemůže zajistit, aby „prezidentská“ vláda pokračovala ve výkonu úřadu, odlišuje premiér-prezidentské systémy od čistě prezidentských systémů. Další odlišností tohoto systému je to, že výběr kandidátů na funkci prezidenta je dost omezený kvůli tomu, že kandidát, který obsadí premiérský úřad by si měl zajistit podporu parlamentní většiny. Poté, co byl jmenován, kabinet, který má parlamentní důvěru, není podřízen prezidentovi, ale parlamentu, a tedy vztah mezi prezidentem a vládou je obecně řečeno transakční. Přesto jsou situace, kdy vláda ne podle ústavy, ale podle zvyklostí v praxi může být podřízena prezidentovi. To se může stát v případě, kdy (Shugart, 2005):

- 1) prezident a parlamentní většina pochází z jedné strany anebo jsou zastánci stejného ideologického zaměření;
- 2) prezident je ve skutečnosti předsedou vlastní strany.

Na druhou stranu – v typickém prezidentsko-parlamentním systému prezident sám jmenuje prezidenta a sestavuje vládu a zároveň si ponechává možnost v jakýkoliv moment vládu zbavit funkce. V tomto smyslu je tato forma semi-prezidencialismu mnohem blíže k čistému prezidentskému systému. Tento systém je nicméně semi-prezidentským, protože většina parlamentního shromáždění může kabinet odvolat, i když by jej prezident ponechal ve funkci. Prezident a parlamentní shromáždění tedy mají transakční vztah.

Ve své práci ve výzkumu exekutivně-legislativních vztahů Shugart a Carey zřetelně varovali autory ústav před prezidentsko-parlamentní formou. (Shugart a Carey 1992, s. 287) Shugart a Carey charakterizují prezidentsko-parlamentní formu jako takovou, která může být označena za matoucí, protože požadavek odpovědnosti vlády současně jak před prezidentem, tak i před parlamentem si protirečí. (Shugart a Carey 1992, s. 121) Systém dvojité odpovědnosti způsobuje situaci, kdy není přesně definovaná autorita nadřazená vládě. (Shugart, 1993, s. 30) Pro Shugarta a Careyho je tento element jedním ze základních pro jakoukoliv demokracii, proto když je princip vymezené autority porušen, konflikt kvůli jmenování a zbavení funkce vlády, může se proměnit v konflikt kvůli samotné legitimitě režimu. Protože v prezidentsko-parlamentním systému neexistuje uspokojující odpověď na otázku, zda ministři jsou ministři

prezidentští, nebo parlamentní. (Shugart, Carey, 1992, s. 165) Navíc – konflikt mezi prezidentem a parlamentem nejspíše bude pokračovat. Za předpokladu, že jak prezident, tak i parlament mají nějaké pravomoce při jmenování vlády, žádná instituce nemůže obviňovat jinou kvůli absenci kompromisu. V tomto případě je pro prezidenta i parlament dominantní strategie dalšího kroku a vytváření hry „jmenování-zbavení funkce“, ve které neexistuje stabilní rovnováha. V tomto případě je možné nastolení absolutní moci parlamentní většiny nebo prezidenta. Alternativou je vměšování se armády do řízení státu za účelem obnovení určité rovnováhy. Avšak všechny tři tyto varianty vedou ke kolapsu demokracie.

2.3. Robert Elgie

Posledním vědcem, jehož model semi-prezidencialismu prozkoumáme v této práci, je Robert Elgie. V dnešní době je téměř neznámějším a nejvýznamnějším odborníkem pro oblast semi-prezidencialismu.

Na rozdíl od Shugarta, který přijímá Duvergerův model, Elgie kritizuje autora konceptu (a Shugarta také), a tvrdí, že definice Duvergera je matoucí a musí být změněna. Podle něj definice Sartoriho a Duvergera trpí stejným problémem – jsou nespolehlivé, nepřesné a nejasné (např. jaké pravomoce můžeme považovat za významné?). Řešením těchto problémů je definice, která bude spoléhat jen na slova ústavy. (Elgie 2011, s. 22)

Výsledkem Elgieho řešení problému nejasnosti definice semi-prezidencialismu se stala jeho definice tohoto modelu. Podle něj je semi-prezidencialismus systém, ve kterém ústava deklaruje existenci prezidenta, který je přímo volen na přesně definované období, a premiéra a vlády jako celku, který je zodpovědný parlamentu. (Elgie, 1999: 13)

Ještě jednou výhodou odstranění požadavku významných prezidentských pravomocí z definice semi-prezidencialismu je podle Elgieho skutečnost, že Duvergerova nebo Shugartova definice semi-prezidencialismu na základě pravomocí prezidenta je v rozporu se standardním způsobem definování prezidencialismu a parlamentarismu. (Elgie, Moestrup a Wu 2011, s. 4-5) Když eliminujeme takovýto přístup, pak definice charakterizuje systém podle standardního modelu, podle kterého jsou definovány prezidentské a parlamentní režimy.

Kromě toho tento autor rozlišuje doplňující pravidla klasifikace států jako semi-prezidentských (Elgie, Moestrup a Wu 2011, s. 4-5):

1. Stát lze klasifikovat jako semi-prezidentský i v případě, kdy je prezident formálně označen za předsedu vlády nebo hlavu exekutivy, avšak za podmínky, že v ústavě je zakotvena norma, podle které prezident vykonává svůj úřad během přesně vymezeného období a/nebo přežití vlády na prezidentském období nezávisí - vláda může být zbavena funkce parlamentem i za okolnosti, kdy prezident zůstává ve funkci jako hlava státu, což znamená, že prezident je hlavou exekutivy a vláda je kolektivně zodpovědná parlamentu, prezident nikoliv) (Mosambik, Šri Lanka)
2. Stát je vyloučen ze seznamu semi-prezidentských, když jsou premiér a/nebo ministři individuálně zodpovědní parlamentu, nikoliv vláda jako celek (Argentina).
3. Stát je semi-prezidentským jen v případě, kdy vláda je odpovědná legislativě a parlament má v zákoně zakotvenou možnost vyslovit vládě nedůvěru. V případě, že parlament jen dává souhlas se jmenováním premiéra a/nebo ratifikuje prezidentské přání zbavit premiéra funkce, stát je vyloučen ze seznamu semi-prezidentských. (Uganda, Jižní Korea, Bělorusko 1994-1996).

Dále Elgie rozlišuje hlavní argumenty pro a proti semi-prezidentskému modelu, které nejčastěji zní ve vědeckém diskurzu. Podle Elgieho existují tři hlavní problémy, které odpůrci semi-prezidencialismu využívají jako argumenty pro obhájení svého názoru.

Prvním zmíněným problémem je problém dvojité exekutivy, který hlavně vyplývá ze základních institucionálních charakteristik semi-prezidentského režimu. Téměř všichni vědci souhlasí s tím, že státy se semi-prezidentským režimem mají přímo voleného prezidenta a premiéra, který je zodpovědný parlamentu. V poloprezidentském systému mohou být dva v exekutivě dva soupeřící elementy – prezident a předseda vlády. Podle kritiků tohoto konceptu daný fenomén způsobuje problémy pro koordinaci uvnitř exekutivy. (Elgie 2011, s. 11)

Dalším problémem, který určuje R. Elgie je problém dvojité legitimacy. Stejně jako ve státech s prezidentským systémem, ve státech se semi-prezidentským režimem prezident a parlament jsou voleni přímo. V momentě, kdy prezident ztrácí podporu většiny vzniká možnost institucionálního konfliktu. V semi-prezidencialismu problém dvojité legitimacy může mít dvě formy. První formou tohoto problému je kohabitace, což znamená situaci, kdy prezident a premiér pochází ze soupeřících stran a prezidentova strana nezastoupená ve vládě. Druhou formou problému dvojité legitimacy je vláda rozdělené menšiny. V tomto případě kohabitace se vyjadřuje přes konflikt mezi exekutivou a legislativou. Tento problém může se vyvinout ze

situace, kdy legislativa je velice fragmentovaná a kdy neexistuje stabilní nebo postupní většina. V této situaci hrozí problémy ve vládnutí komukoliv: prezidentovi, premiérovi nebo parlamentu. Tedy lze říct, že hrozí mocenské vakuum, které může být zaplněné individuálním vládnutím prezidenta nebo např. armády což oslabuje svrchovanost práva a ničí demokracii. (Elgie 2011, s. 12-13)

Třetím problémem, který často je zmiňován odpůrci semi-prezidentského systému, je variace problému „vítěz bere vše“. V tomto případě prezidentské volby jsou hrou nulového součtu. Zaprvé, v semi-prezidencialismu ve výsledku prezidentských voleb poražený ztrácí všechno. Zadruhé, v situaci, kdy prezidentská strana má většinu v parlamentu, vláda pravděpodobně má zaručenou délku vykonávání úřadu. Současně s tím je velká šance, že parlament a vláda budou loajální ve vztahu k prezidentu a budou věrně naplňovat prezidentský program. V tomto kontextu parlament selhává jako orgán kontrolující činnost exekutivy a prezidenta. Když systém se stává tak silně personalizovaným, vždy existuje hrozba, že existence demokracie je záležitostí jen jedné osoby. (Elgie 2011, s. 14)

Kromě toho, Elgie rozlišuje dvě základní výhody semi-prezidentského systému. Prvním přínosným faktorem tohoto systému je existence potenciálu pro rozdělování moci. V poloprezidentském systému se exekutiva defacto skládá současně z prezidenta, premiéra a vlády. Tedy i když pozice prezidenta je úřadem, kde vítěz bere vše, exekutiva jako celek taková být nemusí. V kontextu polarizované společnosti semi-prezidencialismus nabízí možnost pro reprezentanty obou skupin rozdělit moc mezi prezidentem a premiérem, který řídí koaliční vládu. Díky tomu, že obě dvě skupiny mají mezi sebou rozdělenou odpovědnost, cítí, že mají svůj podíl na tomto režimu. Proto je v semi-prezidencialismu větší podpora demokracie než v prezidencialismu nebo parlamentarismu, kde je stát řízen jen jednou osobou – buď prezidentem, nebo premiérem. Druhou výhodou semi-prezidencialismu je podle Elgieho flexibilita tohoto režimu. Flexibilita v tomto případě znamená, že semi-prezidencialismus umožňuje oscilaci moci mezi prezidentem a premiérem, čímž generuje systém flexibilní dvojité autority. (Elgie 2011, s. 14-15)

Dalším významným příspěvkem Elgieho do teorie semi-prezidencialismu bylo přesné vymezení základních příčin, kvůli kterým státy přijímají semi-prezidentský režim. První základní příčinou je podle Elgieho skutečnost, že semi-prezidencialismus je vyhovujícím kompromisem pro zastánce prezidencialismu i parlamentarismu. Dejme tomu, že žádná ze stran nemůže dominovat v ústavodárném procesu, tedy semi-prezidencialismus může produkovat

vyhovující výsledky pro každou stranu, současně s tím, že každá strana může prohlásit, že úspěšně prosadila své zájmy a zabránila jiné straně v plném prosázení zájmů vlastních. Státy, které zaváděly semi-prezidencialismus právě z tohoto důvodu, jsou Litva, Slovinsko, Benin, Čad, Gabon, Mali, Niger, Togo, Kongo. Druhým faktorem, kvůli kterému je semi-prezidencialismus přitažlivý pro autory ústav, je předpoklad, že tento typ režimu umožňuje demonstraci demokratické „úvěrové“ schopnosti států pro mezinárodní partnery. V takových státech jako jsou Island a Irsko byl přímo volený prezident úmyslně zvolenou možností, která označovala symbolické překonání vlády koloniálních mocností, které mají systém parlamentní monarchie. V tomto případě pouze ceremoniální, avšak všennárodně volený prezident, byl zařazen do parlamentního systému jako symbol toho, že nový suverénní stát bude demokratičtější, než předchozí koloniální monarchie. V jiných státech byl semi-prezidencialismus přitažlivý pro mocné lídry nebo pro samovládce, kteří chtěli zůstat u moci, ale taky na svůj způsob vládnutí nanést tenkou „vrstvu“ demokracie. Skutečnost, že v semi-prezidentských státech je prezident volen lidem a vláda je odpovědná před parlamentem, který je také volen lidem, může být použita jako náznak toho, že vládnoucí režim dodržuje demokratické principy (např. Burkina Faso). (Elgie 2011, s. 13-14)

Dalším faktorem, podporujícím tendence k přijetí semi-prezidencialismu, je jeho vhodnost pro nestabilní stát, který chce posílit exekutivní autoritu a vytvořit podmínky pro silné vedení. Jde o případy, kdy státy přijímají semi-prezidencialismus s pomocí schválení ústavní novely o přímé volbě prezidenta (Egypt, Francie, Polsko, Singapur, Slovensko, Šrí Lanka, Tchaj-wan, Turecko, Jemen). (Elgie 2011, s. 13-14)

Poslední základní příčinou pro přijetí semi-prezidencialismu je podle Elgieho skutečnost, že semi-prezidentský režim je vhodný pro státy, které se snaží reálně, nebo zdánlivě omezit moc prezidenta pomocí posílení role parlamentu. Jde o případ, kdy státy přijímají semi-prezidencialismus s pomocí schválení ústavní novely, kterou se vytváří úřad premiéra, a/nebo vláda se stává kolektivně odpovědnou parlamentu (Bělorusko, Kamerun, Gabon, Gruzie, Keňa, Senegal, Tunis, Tanzanie). Ve všech těchto případech, vyjma Běloruska, tato změna byla signálem, že úřadující prezident již nebude hrát tak velkou roli v politickém systému, nebo dokonce bude vytvořena instituce, která bude vyvažovat prezidentskou moc.

Kromě všeho výše zmíněného, R. Elgie také významně přispěl k rozvoji teorie semi-prezidencialismu vytvořením vlastní klasifikace semi-prezidentských režimů. V této klasifikaci jsou semi-prezidentské režimy rozdělené podle skupin, vstupních modelů a operačních subtypů.

Skupinami semi-prezidentských států R. Elgie rozumí seskupení států, které mají podobné institucionální dědictví, politické tradice nebo historii rozvoje.

Vstupním modelem se rozumí model přijetí semi-prezidencialismu. Hlavními charakteristikami vstupních modelů jsou výše zmíněné příčiny přijetí semi-prezidencialismu. Proto dále věnovat pozornost tomuto typu klasifikace v této práci nebudeme.

Operačním subtypem se rozumí způsob, kterým prezident a premiér odpovídají za vykonávání svého úřadu, který vychází ze způsobu jejich jmenování a zbavení funkce. Subtyp definuje to, kdo má opravdovou moc ve státě: prezident, parlament nebo oba tyto subjekty. Subtyp je důležitý pro pochopení toho, kdo má opravdovou moc a která politická strana je vládnoucí stranou. Operační subtyp je v této klasifikaci nejspíš nejdůležitější součástí.

Když Elgie rozděloval semi-prezidentské režimy na jednotlivé skupiny, vymezil tři základní. První skupinu tvoří ustálené demokracie, které se nachází v západní Evropě a Skandinávii (Rakousko, Finsko, Francie, Island, Irsko a Portugalsko). Druhá skupina je tvořena postleninistickými semi-prezidentskými režimy, které se primárně nacházejí ve východní Evropě, na území bývalého Sovětského svazu, a několik v Asii. Můžeme je rozdělit také na východoevropské postkomunistické státy (Bulharsko, Chorvatsko, Severní Makedonie, Polsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko), postsovětské nástupnické státy (Arménie, Gruzie, Kyrgyzstán, Litva, Rusko a Ukrajina) a asijské postleninistické státy (Mongolsko a Tchaj-wan). (Elgie, Moestrup a Wu 2011, s. 22)

Třetí skupinu podle Elgieho tvoří postkoloniální semi-prezidentské režimy, které lze rozdělit na frankofonní (Burkina Faso, Středoafrická republika, Gabon, Haiti, Madagaskar, Mali, Niger, Senegal, Togo), lusofonní (Kapverdy, Východní Timor, Guinea Bissau, Mosambik, Svatý Tomáš a Princův ostrov) a ostatní (Namibie, Singapur, Šrí Lanka, Tanzanie, Jemen). (Elgie, Moestrup a Wu 2011, s. 23-24)

Co se týče operačních subtypů, tak Elgie rozlišuje čtyři typy semi-prezidentských režimů. Pro každý operační subtyp také určuje zvláštní charakteristiky. (Elgie, Moestrup a Wu 2011, s. 30)

Prvním operačním subtypem je kvazi-parlamentarismus (např. Island). V tomto subtypu prezident podléhá parlamentu jak v případě rozdělené vlády, tak i v případě sjednocené vlády. Navíc – i v době, kdy má prezidentská strana většinu v parlamentu, prezident nedisponuje žádným kontrolním nástrojem vůči parlamentu. Poslední zvláštností tohoto

systemu je skutečnost, že jenom premiér, který je navíc spolustraníkem prezidenta, má téměř absolutní moc díky podpoře parlamentní většiny a postavení hlavy exekutivy.

Druhým operačním subtypem je prezidentská nadvláda (presidential supremacy). Reprezentantem tohoto subtypu může být Rusko. V tomto subtypu prezident může jmenovat svého premiéra nezávisle na tom, zda prezidentská strana kontroluje, nebo nekontroluje parlament.

Třetím subtypem je střídání (alternation), jehož reprezentantem je podle Elgieho Francie. Hlavním definujícím rysem tohoto subtypu je podmínka, podle které je prezident všemocným lídrem, jen když jeho strana kontroluje parlament. Ve chvíli, kdy ztratí dominantní pozici, prezident podléhá jakékoliv parlamentní většině, která bude zformována a povinně jmenuje lídra kandidáta této většiny premiérem (tzv. kohabitace).

Čtvrtým subtypem semi-prezidentských režimů je kompromis. Vzorovým reprezentantem tohoto subtypu je podle Elgieho Polsko za prezidenta Walesy. V podstatě je tento typ velmi podobný subtypu střídání, jen s výjimkou toho, že si prezident v režimech tohoto subtypu udržuje kontrolu nad jistými vládními institucemi nebo má nějaké exekutivní pravomoci, i za situace, kdy je vláda rozštěpena.

Z této klasifikace můžeme odvodit dva důležité závěry. Zaprvé, svou klasifikací operačních subtypů Elgie úplně opouští vlastní princip, podle kterého semi-prezidentský režim musí být zkoumán jen na základě ústavních norem. Klasifikace subtypů je založená jenom na reálném fungování režimů a na pravomocích a jetéměř nezávislá na ústavních normách.

Zadruhé, zvláště zajímavou je pro nás charakteristika fungování semi-prezidentských postleninistických režimů. Postleninistické semi-prezidentské režimy jsou většinou ve východní Evropě vyjma Tchaj-wanu a Mongolska. Před dobou demokratizace byly tyto státy řízeny leninistickými stranami. Vrcholným lídrem v tomto systému byl generální nebo první tajemník strany, nebo předseda strany. Nejčastěji taky přebíral funkci prezidenta nebo hlavy státu. Vládu řídil premiér, který je druhým nejmocnějším úředníkem ve státě. Teoreticky byla vláda odpovědná parlamentu. Avšak formální odpovědnost vlády parlamentu není projevem reálného parlamentarismu, kdy parlament není volen v demokratických volbách. (Blondel 1992) Když stát procházel procesem demokratizace, soutěž politických stran oživila parlament a změnila ho z obyčejné formality na opravdové mocenské centrum. Na druhou stranu se také měnila role prezidenta. Výsledkem tohoto procesu byla skutečnost, že jak elity tak i veřejnost

došly ve většině těchto států k rozhodnutí o tom, že nic jiného kromě přímé volby prezidenta nemůže být projevem opravdové demokracie, což znamenalo zavedení přímé volby prezidenta a ustálení semi-prezidentského režimu. Vzhledem k tomu, že prezidenty v těchto státech jsou nástupci všemocných generálních tajemníků/hlav států a politická kultura v těchto státech je nakloněná režimům v čele s mocnými politiky, se postleninistické semi-prezidentské režimy podstatně liší od zavedených semi-prezidentských demokracií tím, že prezident je mnohem mocnější a parlamentní tradice je mnohem slabší. To se více týká postsovětských států než těch východoevropských, kde je síla parlamentu mnohem mocnější. Avšak parlamenty ve východoevropských státech jsou v každém případě nesrovnatelně slabší než parlamenty v rozvinutých západních demokraciích.

3 Přijetí Ústavy v roce 1996 a zavedení semi-prezidencialismu

24. srpna 1991 Verkhovna rada Ukrajinské Sovětské Socialistické Republiky (znění názvu ukrajinského parlamentu v ukrajinštině, v češtině *Nejvyšší rada*) prohlásila nezávislost ukrajinského státu na Sovětském svazu. Ale jak již bylo zmíněno v úvodu práce, ústavu nezávislého ukrajinského státu parlament odhlasoval až 28. června 1996, tedy téměř po pěti letech od momentu vyhlášení nezávislosti. Takže podle jakých zákonů žila Ukrajina během pěti let? A co je pro nás nejdůležitější v této práci – čím se ustavoval politický režim ve státě a nejdůležitější političtí aktéři a jakým způsobem byly regulovány vztahy mezi těmito aktéry?

Přímo v Aktu prohlášení nezávislosti Ukrajiny a v usnesení Nejvyšší rady Ukrajinské SSR bylo určeno, že od momentu vyhlášení nezávislosti na území Ukrajiny jsou platné jenom ústava, zákony, usnesení vlády a jiné legislativní akty Ukrajiny. (Usnesení Nejvyšší rady USSR č. 1427-XII, o vyhlášení nezávislosti Ukrajiny) Avšak tyto dokumenty umožňovaly dvojí chápání. Na jedné straně bylo možné tvrdit, že teď jsou na Ukrajině platné akty přijaté státními orgány nezávislé Ukrajiny současně s akty, které byly přijaté státními institucemi USSR. Avšak druhý úhel pohledu umožňoval tvrzení, že na Ukrajině od momentu prohlášení nezávislosti budou platné jenom akty, které budou přijaté státními orgány nezávislého státu Ukrajina, což nechávalo Ukrajinu v podmínkách absolutního právního a politického vakuua. Proto 12. září 1991 Nejvyšší rada přijala zákon o právním nástupnictví Ukrajiny, podle kterého do přijetí nové ukrajinské ústavy bude platit ústava Ukrajinské SSR. Zadruhé – zákony USSR pokračují v platnosti pokud neprotiřečí zákonům nezávislé Ukrajiny. Zatřetí – státní orgány zděděné po sovětské době nadále existují dokud nebudou nahrazeny orgány, které by ustavila nová ústava. (Zákon č. 1543-XII, o právním nástupnictví Ukrajiny) Takže formálně do 28. června 1996 na Ukrajině platila Ústava Ukrajinské SSR přijatá v roce 1978.

Jak již bylo zmíněno v úvodu, základem analýzy politického režimu v této práci budou kritéria M. Duvergera, tedy ústavní pravomoci politických aktérů, okolnosti ovlivňující formování režimů a podstata parlamentní většiny a její vztah s prezidentem. I když se to může zdát trochu matoucí, naším cílem není analýza ukrajinského politického systému do 28. června 1996 podle těchto kritérií. Toto období zkoumáme ne jako samostatný objekt výzkumu, ale jako okolnost formování režimu, který nastolila ústava v roce 1996.

První, na co se podíváme v této kapitole, je politický režim, který formálně nastolovala Ústava Ukrajinské SSR, která se pomalu měnila v době nezávislosti. První aktér, jehož roli budeme zkoumat, je prezident. Prezidentský úřad byl zaveden na Ukrajině krátce před vyhlášením

nezávislosti změnou Ústavy Ukrajinské SSR od 5. července 1991. Podle této novely se prezident stal nejvyšším úředníkem státu a hlavou exekutivy. Prezident USSR měl být volen na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva tajným hlasováním na 5 let. Hlava státu měla řídit systém orgánů veřejné správy, zajišťovat jejich interakci s Nejvyšší radou USSR. Avšak, když se podíváme na prezidentské pravomoci ve sféře formování vlády, tak formálně prezident byl dost omezen ve své volbě. Zaprvé – prezident nemohl sám jmenovat anebo propustit premiéra. Prezident měl jen možnost nabídnout parlamentu kandidáta na premiéra a též mohl nabídnout parlamentu jeho odvolání. Zadruhé – prezident jmenoval ministra obrany, národní bezpečnosti a mimořádných událostí, ministra vnitra, ministra zahraničních věcí, ministra financí, ministra spravedlnosti bez ohledu na požadavky premiéra, ale ke jmenování těchto ministrů prezident musel obdržet souhlas Nejvyšší rady. Co se týče dalších členů vlády, tak prezident je jmenoval a odvolával na návrh premiéra. (Zákon USSR č. 1293-XII, o zřízení funkce prezidenta Ukrajinské SSR)

Zajímavou skutečností je taky to, že prezident neměl právo rozpustit parlament za žádných okolností. Parlament ale měl možnost dočasně ukončit volební období prezidenta. Podle ústavy v případě, že prezident poruší ústavu a zákony, může být po rozhodnutí ústavního soudu odvolán z funkce Nejvyšší radou. V takovém případě se rozhodnutí o odvolání prezidenta přijímá nejméně dvěma třetinami z celkového počtu poslanců. Existovala taky možnost pro Nejvyšší radu vyhlásit referendum o vyjádření nedůvěry prezidentovi. (Zákon USSR č. 1293-XII, o zřízení funkce prezidenta Ukrajinské SSR)

Takže z formálního pohledu v těchto pravomocích byl prezident omezen vůlí parlamentu. Ale když se obrátíme k praxi, tak pochopíme, že tyto normy byly psány v době absolutní dominance komunistické strany, což by zajišťovalo absolutní „jednomyslnost“ názorů parlamentu a prezidenta.

Musíme říct, že tyto prezidentské pravomoci přežily až do přijetí nové ústavy téměř beze změn. Ale i v době nezávislosti fungovaly absolutně odlišně od toho, co nařizoval text ústavy. Zaprvé – první demokratické volby do Nejvyšší rady proběhly až 27. března 1994. Do té doby Ukrajina měla komunistický parlament, který byl zvolen ještě za existence Ukrajinské SSR v roce 1990, což znamenalo, že parlamentní většinu stále tvořili poslanci, kteří byli zvyklí na úplné podřízení rozhodnutím „shora“ a kteří si jen málo dokázali představit, jak musí fungovat opravdový ukrajinský stát. Zadruhé – politický systém nezávislé Ukrajiny zdědil obraz „nejmoudřejšího“ a „nejmocnějšího“ generálního tajemníka, který opravdu ví, kam vést stát. (Elgie, Moestrup,

Wu, 2011) Takový způsob myšlení měl samozřejmě za následek, že způsob fungování státního mechanismu byl podmíněn povahou, zvyky a způsobem myšlení jedné jediné osoby. Zatřetí – nezávislý ukrajinský stát zdědil absolutně nereformovatelný režim, který není schopen fungovat v podmínkách demokracie, což znamená, že nic kromě chaosu aplikace tohoto režimu v roce 1991 přinést nemohla.

Dosáhnout vrcholu tohoto chaosu pomohla první změna sovětsko-ukrajinské ústavy od 14. února 1992. Co se týče parlamentních pravomocí, tak nejprve tenhle ústavní zákon zaváděl princip, podle kterého teď parlament určoval způsob organizace a činnosti státních výkonných orgánů a orgánů veřejné správy. Současně podle téže prezident je hlavou exekutivy a předsedou vlády, která mu pomáhá řídit veřejnou správu. (Zákon Ukrajiny č. 2113-XII, o ústavních změnách a doplňcích) Takovým způsobem tato ústavní novela úplně ignoruje princip dělby moci a předává současně prezidentovi a parlamentu identické pravomoci. Ale kvůli tomu, že ústavní změna zaváděla taky parlamentní pravomoc vetovat rozhodnutí prezidenta a usnesení vlády v případě, že jsou v rozporu s ústavou a zákony (což v té době bylo dost volně interpretováno), parlament se ocitnul ve víc preferovanější pozici. Kromě toho podle této ústavy byl předseda parlamentu také významným aktérem, což také podmiňovalo na Ukrajině ustálení triumvirátu. Navíc systém místních rad, což bylo dědictvím komunistické doby, byl pod jeho kontrolou jako předsedy Nejvyšší rady Ukrajiny. (Wilson, 1997)

Další pravomocí, kterou obdržel parlament a která napomáhá v naší práci při analýze politického režimu na Ukrajině, byla pravomoc sesadit vládu. I před tím podle ústavy z roku 1978 Rada lidových ministrů Ukrajinské SSR (název vlády USSR do 19. června 1991), později Kabinet ministrů USSR (název vlády USSR od 19. června 1991) a nakonec Kabinet ministrů Ukrajiny (název ukrajinské vlády i v dnešní době) byl zodpovědný před Nejvyšší radou. Ale informace o tom, co to přesně znamená, v ústavě neexistovala. Teď taková pravomoc byla jasně uvedena, ale zase měla své zvláštnosti. Kromě toho, že parlamentní většina mohla odvolat vládu jako celek, měla taky právo odvolat jenom premiéra bez toho, aby celá vláda měla rezignovat, anebo jednotlivého člena vlády. (Zákon Ukrajiny č. 2113-XII, o ústavních změnách a doplňcích)

Když si vzpomeneme na Shugartovou klasifikaci států, která vysvětluje, které režimy ve skutečnosti nejsou semi-prezidentskými, tak pochopíme, že podle zděděného základního zákona Ukrajina od roku 1991 do roku 1996 neměla semi-prezidentský politický režim kvůli tomu, že existoval premiér, který mohl být odvolán ze svého úřadu bez toho, aby celá vláda

musela odejít. Co se týče změny anebo doplnění prezidentských pravomocí, tak podle probíraného ústavního zákona se prezidentská kompetence výrazně neměnila. Přidala se jenom nová funkce prezidenta, ten se stal současně vrchním velitelem ozbrojených sil. Taky obdržel právo, do té doby, dokud nová ústava nebude schválena, rozhodovat o otázkách, které se týkají hospodářské reformy. Jeho rozhodnutí však následně musela být schválena Nejvyšší radou.

Poslední významnou změnou této ústavy byl ústavní zákon přijatý 18. listopadu 1992. Tento zákon je jasným příkladem toho, že nejdůležitější političtí aktéři té doby místo toho, aby zavedli nějaký srozumitelný řád v politickém životě, jen vnášeli chaos a využívali ho pro své cíle. Podle této změny parlament delegoval na vládu dočasnou pravomoc vydávat dekrety v oblasti legislativní regulace ve věcech majetkových vztahů, obchodní činnosti, sociálního a kulturního rozvoje, vědecké a technické politiky, úvěrového a finančního systému, zdanění, odměny a tvorby cen. (Zákon Ukrajiny č. 2796-XII, o dočasném delegování Kabinetů Ministrů Ukrajiny pravomocí vydávat dekrety ve sféře zákonodární regulace) Na jedné straně byl takový postup parlamentu výsledkem toho, že premiérem se stal budoucí prezident Ukrajiny Leonid Kučma. Kučma byl v určité míře klasickým postsovětským jak premiérem, tak i prezidentem. Snažil se řídit stát jako generální ředitel (dokonce jako majitel) státu. A jeho způsob vedení státu na Ukrajině byl pojmenován jako liberální autoritářství. (Bondarenko, 2002) Na druhé straně parlament podlehl ukrajinské politické tendenci té doby, tedy trendu přehazování odpovědnosti. Autorem této zvláštní „sportovní disciplíny“ byl první prezident Ukrajiny Leonid Kravčuk. Kravčuk se zdráhal přijmout odpovědnost za jakýkoliv program reálných změn a současně rád předával moc a co bylo důležitější, odpovědnost. (Wilson, 1997) Ve velké míře právě jeho osobní zvyky a charakter byly příčinou toho, že během Kravčukova téměř tříletého volebního období stát fungoval ze setrvačnosti. Zastánci tehdejšího prezidenta tvrdí, že nový prezident cítil křehkost státu a nebyl připraven riskovat politickou stabilitu nasazením jakékoliv radikální reformy. Ukrajina se měla spolehnout na staré politické instituce nebo riskovat vytvoření politického vakua. Avšak historie ukázala, že tato strategie byla naprosto chybná a ve velké míře právě první léta nezávislosti pod vedením Kravčuka podminily dnešní diskutabilní ukrajinskou politickou realitu. (Wilson, 1997)

Takže první etapu politického rozvoje na Ukrajině, tedy období od momentu prohlášení nezávislosti do dne přijetí nové ústavy lze popsat dvěma způsoby – chaos a permanentní politický konflikt. Avšak 19. června 1994 na Ukrajině proběhly předčasné prezidentské volby, v jejichž důsledku byl zvolen prezidentem Kučma, který se na rozdíl od Kravčuka nehodlal smířit s politickým nepořádkem, který by mu překážel ve vládnutí. Už rok po jeho zvolení

konflikt mezi prezidentem a parlamentem zesílil do takové míry, že připomínal spíš válku než politiku. Konflikt byl tak vážný, že obě strany přiznaly nutnost alespoň jeho smíření. Výsledkem jednání mezi prezidentem Kučmou a předsedou Nejvyšší rady Morozem se stalo podepsání Ústavní smlouvy mezi prezidentem a parlamentem 8. června 1995. V důsledku této smlouvy posílily prezidentské pravomoci mnohonásobně. Taková změna se projevovala ve třech aspektech.

Zaprvé – prezident formoval vládu jenom podle vlastní vůle, jmenoval premiéra a všechny ministry. Premiér nebyl definován jako předseda vlády, ale jen jako ministr, kterého prezident pověřuje koordinací činnosti vlády podle prezidentských pokynů. Zadruhé – v ústavní smlouvě bylo uvedeno, že vláda je podřízena prezidentovi a odpovídá se jenom jemu. Avšak současně byla zavedena norma, podle které parlament mohl vyhlásit nedůvěru vládě jako celku anebo jeho jednotlivým členům. Současně s tím ale existoval bod smlouvy podle kterého parlament nemohl propustit vládu anebo jednotlivého ministra rok po odsouhlasení programu činnosti vlády. Navíc, i kdyby k rozpuštění vlády došlo, neexistoval ani jeden mechanismus, který by zabránil prezidentovi opakovaně jmenovat vládu v její původní podobě, anebo dokonce nechat ministry vládnout v demisi. Třetím nejdůležitějším faktorem posílení prezidenta podle smlouvy se stalo podřízení místních předsedů prezidentovi. Všichni předsedové místních administrací byly jmenováni a propouštěni výlučně prezidentem. (Ústavní smlouva mezi Nejvyšší Radou Ukrajiny a Prezidentem Ukrajiny)

Proč ale během výzkumu ústavy 1996 nelze opomíjet ústavní smlouvu? Protože tento dokument ukazuje, čeho se opravdu snažil dosáhnout prezident, který přinesl Ukrajině dvě významné ústavní reformy (v roce 1996 a 2004). Jeho ideálem nebyl pořádek založený na parlamentarismu, ale tvrdý řád založený na vlastní autoritě. Dokonce i přijetí ústavní smlouvy parlamentem lze jen těžko definovat jako dobrovolné. Když předseda parlamentu odmítl podepsat smlouvu, Kučma pohrozil provedením lidového „průzkumu“ (de facto referenda) o důvěře prezidentovi a parlamentu. Moroz chápal, že Kučma měl v té době mnohem větší lidovou podporu než parlament (tradice obdivování silného a tvrdého vůdce samozřejmě nestihla zmizet z národní mentality po čtyř letech od rozpadu Sovětského svazu) a že, když takové hlasování proběhne, Kučma obdrží absolutně neomezenou moc a parlament se stane v nejlepším případě divadelní dekorací. (Smolij, 2008) Jasný příklad takového vývoje mohl Moroz vidět v Bělorusku. Proto žádnou jinou variantu, kromě podepsání smlouvy, předseda parlamentu neměl. Musíme poznamenat, že ústava v roce 1996 byla přijata díky téměř stejnému podnětu.

Ale přijetí nové ústavy v roce 1996 neproběhlo z ničeho nic. Téměř hned po vyhlášení nezávislosti v Nejvyšší radě byla vytvořena ústavní komise, která měla vypracovat nový základní zákon státu. Avšak prezident Kučma zvolený v roce 1994 nebyl spokojený, že přístup k napsání ústavy mají jenom poslanci, a tak změnil povahu ústavní komise z parlamentní komise na meziinstitucionální orgán. Obě komise vypracovaly mnoho ústavních projektů, ještě víc ústavních projektů bylo vypracováno samostatně prezidentskou administrativou, parlamentem, stranami, jednotlivými poslaneckými skupinami apod. Avšak pro naši práci má cenu důkladně analyzovat jen tři dokumenty, a to parlamentní vyhlášku z 19. června 1991 o konceptu nové ústavy Ukrajiny a projekty ústavy z roku 1992 a 1993. Vyhláška byla přijata ještě před prohlášením nezávislosti, ale zjevně podmínila představu jak Kravčuka, tak i Kučmy o tom, jakým musí být politický režim na Ukrajině. Co se týče výše zmíněných projektů ústavy, tak fakticky tohle byly jediné kompletní projekty Ústavy do roku 1996. Všechno před tím připomínalo spíš nesystematický soubor nabídek, idejí a námitek.

V konceptu ústavy z června 1991 bylo uvedeno, že nejvhodnějším politickým režimem je pro Ukrajinu kvůli historickým okolnostem prezidentská republika. Bylo předepsáno vytvoření úplně nového systému výkonné moci, který by se měl skládat z prezidenta, viceprezidenta, Kabinetu ministrů (vlády) a státní veřejné správy. Prezident by podle tohoto konceptu měl obsazovat pro něj klasickou pozici nejvyššího úředníka v prezidentském systému, který kontroluje jak místní, tak i centrální veřejnou správu a předsedy výkonné moci. Navíc by měl prezident samostatně jmenovat premiéra a všechny ministry. Jedinou funkcí parlamentu v tomto procesu bylo vyjádření souhlasu s konečným složením vlády. Co se týče parlamentu, tak ten by měl být jednokomorovým zákonodárným orgánem s klasickými legislativními pravomocemi. Prezident neměl právo za žádných okolností parlament rozpustit. Parlament by ale měl možnost vyjádřit nedůvěru anebo vyhlásit lidové referendum kvůli vyjádření (ne)důvěry prezidentovi. Kdyby parlament s vyhlášením nedůvěry skrz referendum neuspěl, tak by měl být rozpuštěn. (Usnesení Nejvyšší Rady Ukrajinské SSR č. 1213-XII, o koncepci nové Ústavy Ukrajiny)

Proč bychom se ale v této práci měli dívat na projekty ústav z roku 1992 a 1993, když už máme prozkoumanou v té době platnou ústavu a koncept nové ústavy? Protože dynamika evoluce těchto dvou projektů podle názoru autora výborně poukazuje na to, jaký politický systém se snažili vytvořit politici (vyjádřením jejich snahy je právě projekt z roku 1992, který vypracovala ústavní komise Nejvyšší rady) a o jaký politický režim usilovala společnost (projekt z roku 1993 byl výsledkem projednání projektu 1992 na veřejnosti).

Celkově projekt z roku 1992 splňoval hlavní požadavek koncepce nové ústavy. Prezident by měl být hlavou státu a předsedou výkonné moci. Vláda by měla být podřízená prezidentovi, před ním odpovědná a ve své činnosti by se měla řídit jeho programem a rozhodnutími. Ukončení prezidentského volebního období by mělo automaticky znamenat rezignaci vlády. Avšak jmenování a rozpuštění vlády se ztížilo tím, že podle projektu z roku 1992 by ukrajinský parlament (který by se jmenoval Národní shromáždění Ukrajiny) měl být dvoukomorový a skládat se z Poslanecké sněmovny a Rady vyslanců (orgán teritoriálního zastoupení). Nejdůležitějšími pravomocemi Národního shromáždění jako celku bylo jmenování a odvolání premiéra na návrh prezidenta a také vyhlášení referenda o dočasném ukončení prezidentského volebního období kvůli žádosti nejméně dvou milionů voličů nebo kvůli iniciativě samotného Národního shromáždění. Taky existovala možnost Národního shromáždění provést procedury impeachmentu. (Usnesení Nejvyšší Rady Ukrajiny č. 2525-XII, o projektu nové ústavy Ukrajiny)

Co se týče účasti parlamentu na jmenování dalších členů vlády, tak tady roli hrála jenom Poslanecká sněmovna, která by měla odsouhlasit jmenování a odvolání ministra financí, ministra zahraničí, ministra spravedlnosti, ministra vnitra, ministra obrany, předsedy služby bezpečnosti, předsedů diplomatických zastoupení v jiných státech a mezinárodních organizacích prezidentem. Další ministry a úředníky by prezident jmenoval jen podle vlastní vůle. Zajímavou byla taky situace s prezidentskou pravomocí rozpustit parlament. Podle zkoumaného projektu by prezident neměl možnost dočasně rozpustit NS vyjma jediné situace v případě, že by parlament vyhlásil referendum o vyjádření nedůvěry prezidentovi. Kdyby však byl během lidového hlasování tento návrh odmítnut, tak by prezident v takovém případě mohl (ale nemusel) rozpustit NS během dvou týdnů od vyhlášení výsledků. (Usnesení Nejvyšší Rady Ukrajiny č. 2525-XII, o projektu nové ústavy Ukrajiny)

Když se podíváme na projekt z roku 1993, který se objevil po veřejné debatě, tak pochopíme, že společnost nebyla připravená na nabízený režim a snažila se o dosažení režimu, ve kterém by parlament a vláda hrály významnější roli. Prezident podle tohoto projektu zůstával hlavou státu, avšak přestával být předsedou výkonné moci. Nejvyšším exekutivním orgánem teď byla vláda, které by měl předsedat premiér. I když při procesu sestavení vlády prezident měl určitou roli, z větší části jeho pravomoci v této sféře měly pouze ceremoniální charakter. Prezident by podle takové ústavy nejmenoval premiéra, ale jenom nabízel kandidáta parlamentu, který by ho měl jmenovat (anebo nejmenovat). Potom by prezident měl zformovat další sestavení vlády, avšak všechny kandidatury by měl nabízet premiér. Teoreticky by prezident nesměl tyto

kandidatury odmítnout, mohl by je jenom přijmout a předat seznam kandidátů parlamentu pro schválení. Prezident by taky měl pravomoc podle návrhu premiéra odvolávat jednotlivé ministry. (Usnesení Nejvyšší Rady č. 3494-XII, o projektu nové Ústavy Ukrajiny)

Když ale pozorněji prozkoumáme články projektu ústavy, které je spojeny s odpovědností vlády, tak pochopíme několik věcí. Zaprvé – pochopíme, že Ukrajina by podle této ústavy nebyla státem se semi-prezidentským režimem. Příčina zase leží v Shugartově klasifikaci režimů, které nemůžeme považovat za semi-prezidentské. Musíme si vzpomenout, že státní režim, kde lze odvolat premiéra bez toho, aby tohle znamenalo rozpuštění celé vlády, nelze považovat za semi-prezidentský. Právě taková možnost byla založena v projektu ústavy. Nejvyšší rada by měla možnost vyjádřit nedůvěru jak celé vládě, tak i jednotlivému ministru anebo premiérovi.

Zadruhé – musíme přiznat, že kdyby se tato ústava stala platnou, tak politický režim by byl velice nestabilní. Problém je v tom, že i když v projektu bylo zaznamenáno, že vláda je odpovědná před parlamentem, přesto existovaly nějaké obrysy odpovědnosti před prezidentem. Například podle článku 143 by se vláda ve své činnosti měla řídit programem prezidenta. Avšak hned v dalším článku byl založen požadavek, podle kterého by premiér musel nabídnout parlamentu a prezidentovi vládní program. Příčina takové vágnosti v tomto aspektu je pořád stejná téměř celou dobu ukrajinské nezávislosti, a to je politický souboj mezi prezidentem a parlamentem. Kravčuk, během prezidentského období, během kterého vznikly oba dva projekty, nebyl připraven odevzdat veškerou kontrolu nad exekutivou, na což ukazuje podoba projektu ústavy z roku 1992. Když ale narazil na veřejné mínění, tak měl postoupit část svých pravomocí. Současně ale zachraňoval malé, téměř neviditelné cesty, které by mu umožnily, v případě přijetí ústavy (o co on sám moc neusiloval), dál zasahovat do postupu vlády a celkové exekutivy.

Nakonec žádný z projektů ústavy přijat nebyl a celkový ústavodárný proces se téměř úplně zastavil v roce 1994 kvůli politickým konfliktům a prezidentským a parlamentním volbám v roce 1994. Kučma, který byl v těchto volbách zvolen novým prezidentem, dost aktivně stimuloval proces přijetí ústavy. V této práci nebudeme analyzovat příčiny takové Kučmovy aktivity, jinak by se tato práce stala víc psychologickou než politologickou, proto musíme přiznat skutečnost, že jak ústavní smlouva z roku 1995, tak i samotná ústava přijatá v roce 1996 byla zásluhou Kučmova tlaku na Nejvyšší radu.

Jak již bylo řečeno, nová ústava nezávislé Ukrajiny byla výsledkem dlouho se táhnoucího politického konfliktu a tvrdého tlaku prezidenta Kučmy. Po podepsání smlouvy se Nejvyšší rada a prezident dohodly na roční lhůtě, během které by měla být přijata ústava. Avšak parlament zase proces protahoval, což donutilo Kučmu dát ultimátum. 26. června 1994 prezident oznámil, že jeho administrace již dlouhou dobu připravovala projekt nové ústavy a v případě, že parlament během týdne neodhlasuje ústavu, tak vyhlásí referendum o přijetí vlastního projektu. Mimoto taky upozornil poslance, že podle jeho ústavy se Ukrajina stane státem s ultra-prezidentským režimem. Nikdo dosud neví, zda Kučmův projekt doopravdy existoval, ale jeho hrozba jako podnět pro parlament zafungovala perfektně a ráno 28. června po dlouho táhnoucím se projednávání a s odhlasováním každého jednotlivého bodu Ukrajina přestala být posledním východoevropským postsovětským státem bez vlastní ústavy. (Smolij, 2008)

Prezident podle ústavy pořád zůstával důležitým a mocným politickým aktérem, který měl významný podíl na řízení státu. Prezident zachránil svoji funkci hlavy státu, ale ztratil postavení předsedy exekutivy. Přesto prezidentská role při sestavení, činnosti a sesazení vlády byla dost významná. Podle ústavy premiéra, který teď byl předsedou exekutivy, jmenoval prezident se souhlasem Nejvyšší rady. Další členy vlády taky jmenoval a odvolával prezident, ale podle návrhu premiéra, takže teoreticky prezident nesměl odmítnout kandidáta nabízeného premiérem a musel ho jmenovat anebo odvolat. Taky podle návrhu premiéra prezident jmenoval předsedy jiných ústředních orgánů moci a taky předsedy místních státních administrací a odvolával je. (Dokument č. 254к/96-BP, Ústava Ukrajiny)

Co se týče vládní odpovědnosti, tak vláda byla současně odpovědná jak před Nejvyšší radou, tak i před prezidentem. To znamenalo, že jak prezident, tak i parlament měli pravomoc sesadit vládu. Když chtěl prezident sesadit vládu, tak o tom rozhodoval samostatně a nepotřeboval k tomu žádný souhlas parlamentu. V ústavě bylo uvedeno, že prezident odvolává premiéra a rozhoduje o jeho rezignaci. Podle této ústavy na rozdíl od předchozích projektů rezignace premiéra automaticky způsobovala rezignaci celé vlády. Navíc vláda měla rezignovat i po prezidentských volbách a zvolení nového prezidenta, případně po znovuzvolení již působícího. Rezignaci jak premiéra, tak i jednotlivého ministra nezávisle na příčinách taky přijímal prezident. (Dokument č. 254к/96-BP, Ústava Ukrajiny)

Role Nejvyšší rady ve fungování vlády byla dost omezenou a fungovala ve třech možných krocích. První možností bylo vyjádření (ne)souhlasu se jmenováním premiéra prezidentem.

Avšak to, jakým způsobem tenhle souhlas musel být vyjádřen, ústava neurčovala, což srozumitelně umožňovalo prezidentu dost volně interpretovat tenhle bod. Další šanci pro parlament ovlivnit sestavení vlády bylo vyjádření souhlasu s vládním programem. Tohle bylo fakticky hlasování o důvěře vládě. V případě, že vláda obdržela parlamentní důvěru, tak obdržela, řekněme, roční imunitu od sesazení parlamentem. Podle ústavy v případě, že parlament souhlasil s vládním programem, tak během roku neměl právo projednávat otázku vyjádření nedůvěry. Zajímavé je, že prezident měl stále pravomoc kdykoliv propustit premiéra a s spolu ním i celou vládu. Poslední možností pro parlament jak ovlivnit fungování Kabinetu ministrů byla pravomoc parlamentu vyjádřit vládě nedůvěru. Minimálním počtem hlasů pro vyjádření nedůvěry byla nadpoloviční většina všech poslanců. V případě pro parlament úspěšného hlasování měl premiér podat rezignaci vlády do rukou prezidenta. (Dokument č. 254k/96-BP, Ústava Ukrajiny)

Taky na rozdíl od ústavních projektů se do konečné verze nedostal bod, podle kterého prezidentovi a parlamentu lze vyslovit nedůvěru skrz referendum. Parlament teď mohl sesadit prezidenta jen skrz proceduru impeachmentu, tedy skrz proceduru, do které by měl být zapojen ústavní soud, vyšetřovací parlamentní komise, a hlasování by mělo být dvoukolové: první hlasování o samotném vznesení obvinění (minimální nutný počet hlasů – 2/3 většina všech poslanců) a konečné hlasování o samotném sesazení prezidenta (minimální nutný počet hlasů – 3/4 většina všech poslanců). Zároveň s tím prezident mohl rozpustit parlament jen v případě, že během jedné parlamentní schůze neproběhlo ani jedno zasedání. (Dokument č. 254k/96-BP, Ústava Ukrajiny)

Konečně máme dostatek informací, abychom mohli proanalyzovat politický režim na Ukrajině a odpovědět na otázku, zda byl tento režim v letech 1996–2005 semi-prezidentský. Podle autora tento režim opravdu splňoval všechny požadavky, které uvádí Shugart pro tento druh režimu. Zaprvé – v té době stejně jako dnes prezident byl všelidově volený. Zadruhé – podle názoru autora prezidentské pravomoci, které zahrnovala ústava z roku 1996, neumožňovaly charakterizovat prezidentský úřad jako ceremoniální. Naopak prezident měl obrovské pravomoci jako hlava státu a garant ústavního řádu. Zatřetí – ústava nechávala vládu být odpovědnou před parlamentem, který ji mohl sesadit vyslovením nedůvěry. Takže kvůli splnění všech požadavků režim té doby na Ukrajině můžeme jistě definovat jako semi-prezidentský. Navíc podle další klasifikace Shugarta tento režim můžeme charakterizovat jako prezidentsko-parlamentní kvůli dvojité odpovědnosti vlády (vláda byla odpovědná jak před prezidentem, tak i před parlamentem).

Avšak, jak jsme už psali, pro Shugarta, stejně jako pro Duvergera, byly důležitými nejen ústavní normy, ale i reálné fungování režimu. Semi-prezidentský režim analyzovali podle třech kritérií:

- 1) ústavní pravomoci hlavních politických aktérů;
- 2) okolnosti ovlivňující formování režimu;
- 3) podstata parlamentní většiny a vztah mezi prezidentem a většinou.

Ústavní pravomoci aktérů jsme detailně prozkoumali, a můžeme tvrdit, že podle této klasifikace korelace pravomocí vytvářela situaci, kdy prezident byl vládnoucí silou, což znamenalo, že měl podíl na řízení státu ve spolupráci s premiérem a vládou. Dokonce lze tvrdit, že v praxi tento režim taky fungoval s významnou rolí prezidenta, i když spolupráce s premiérem a parlamentem byla dost problematická.

Okolnosti formování režimu jsme taky popsali velice detailně, a můžeme říct, že na Ukrajině byl semi-prezidentský režim vytvořen během přechodu k demokracii. Prezidentství bylo opravdu vytvořené pro vůdčí (někdy dokonce autoritářskou) postavu během procesu demokratizace, čímž byly vytvořeny podmínky pro silný prezidentský úřad. Přesto jako kompromis mezi parlamentem a prezidentem bylo prezidentství vykonstruováno, tak aby zabránilo jedné osobě převzít příliš mnoho moci.

Během účinnosti ústavy z roku 1996 proběhly na Ukrajině dvakrát parlamentní volby (v roce 1998 a 2002). Ale jak v prvním, tak i v druhém případě žádná většina v parlamentu nevznikla. Zaprvé – v té době parlamentarismus na Ukrajině byl tak špatně rozvinut, že ani neznal pojem „koalice“. Většiny se nesestavovaly s dlouhodobou perspektivou, ale jen účelově, což znamená, že jednotlivá strana hledala spojence v závislosti na podstatě projednávané otázky. Důkazem takové praxe byla skutečnost, že v letech 1996–2006 se změnilo 10 vlád, což ukazuje na obrovskou nestabilitu parlamentu a politického režimu celkově. Zadruhé – během svého prezidenství Kučma dost profesionálně manipuloval s názory a požadavky poslanců, aby neumožnil vytvoření parlamentní většiny, což významně posilovalo jeho pozici.

Z toho, co jsme už uvedli, lze též tvrdit, že vztah mezi parlamentem a prezidentem lze charakterizovat jako opozici prezidenta proti parlamentu. Faktický konflikt mezi těmito aktéry se téměř nikdy neukončil, jediné, co se měnilo, byla síla konfliktu. Nejlepším důkazem takové reality podle našeho názoru je skutečnost, že v roce 1999 po svém znovuzvolení byl Kučma donucen skládat slib ne v budově Nejvyšší rady, ale v Národním paláci umění „Ukrajina“.

Příčinou takové příhody byly složité vztahy mezi prezidentem a poslanci, jejichž část odmítala určit datum inaugurace a hrozila, že neumožní prezidentovi vstup do budovy parlamentu. Tento konflikt byl jedním z příznačných rysů jak Kučmova prezidentství, tak i celého období účinnosti ústavy z roku 1996.

4 Proměna Ústavy v roce 2004. Proměna prezidentsko-parlamentního na premiérsko-prezidentský režim

Ústava přijatá v roce 1996 byla opravdovým dosáhnutím ukrajinské státnosti. Díky analýze okolností přijetí tohoto základního právního dokumentu můžeme vyvodit závěr, že v ukrajinské politické praxi hlavní úlohou ústavy není jen zavedení přesného politického řádu ve státě. Jednou ze základních funkcí ústavy na Ukrajině je její použitelnost jako nástroje politické soutěže. Právě tato skutečnost byla jednou ze základních podmínek toho, že první velká ústavní změna na Ukrajině byla provedena již po osmi letech od přijetí Ústavy.

Jak jsme již pochopili z předchozí kapitoly, hlavní hybnou silou ústavních změn ve státě v té době byl prezident Kučma. A právě on je zakladatelem zvyku, podle kterého by každý prezident měl měnit ústavu ve svůj prospěch podle vlastního pojetí správného politického režimu. Tradice, že prezident je hlavním návrhovatelem ústavních změn se dokonce uchovala i v dnešní době. Na Ukrajině má od roku 1996 a do dnes prezident ústavní pravomoc klást parlamentu pozměňovací ústavní návrhy. Stejně jako v mnohých jiných postsovětských státech se ukrajínští prezidenti snažili zneužívat proces přijetí ústavních změn jako nástroj posílení svých pravomocí. Během prezidentského období Janukoviče tato prezidentská pravomoc byla jedním z faktorů, který mu dovolil téměř úplně uzurpovat moc ve státě. Odborníci už dávno pochopili, jak za jistých okolností může být tato pravomoc hrozivá pro demokratický řád a politickou, ekonomickou a společenskou stabilitu ve státě. Díky tomu dost často v odborných debatách zaznívá myšlenka o nutnosti odstranění této prezidentské pravomoci z ústavy. (Choudhry, Sedelius, Kyrychenko, 2018) Samozřejmě mezi politiky tato idea odezvu nemá.

S přijetím ústavy v roce 1996 Kučma nepřestal používat tento politický zvyk, spíš naopak – začal ho rozvíjet. Díky ústavě a okolnostem, za kterých ústava existovala (absence silného stranického systému, roztříštěný parlament, ovlivnění politiky oligarchy, kteří se ve velké míře objevili na Ukrajině díky Kučmovi apod.), se Kučma stal nejmocnějším politickým aktérem na ukrajinské politické scéně. Kromě toho, že se mu dařilo zachovat autoritu a vliv na téměř všechny politické procesy, Kučma i doteď je jediným ukrajinským prezidentem, který byl zvolen dvakrát. To znamená, že se mu dost dobře dařilo zachovávat lidovou podporu v neposlední řadě díky existenci takového prezidentského „bleskosvodu“ jako premiér. I s ohledem na to, že se Kučma dost aktivně vměšoval do chodu vlády, formálně od 28. června roku 1996 prezident už nebyl předsedou exekutivy. Od té doby, stejně jako ruský prezident Jelcin, se Kučma schovával za premiéry, aby se vyhnul nespokojenosti obyvatel s neúčinnými

ekonomickými reformami. Dokonce někdy označoval úspěšné vládní iniciativy v hospodářské a fiskální politice za vlastní, aby si udržel svou vlastní legitimitu a politický význam. Takže v praxi Kučma dost mistrně využíval dominanci nad vládou a zároveň oddělení od ní. (Sedelius, 2015)

Avšak od let 1999–2000 se situace v politice začala výrazně měnit. Zaprvé – od roku 2000 politické strany začaly posilovat svoje postavení v politice, parlament se tedy stával více a více nebezpečným soupeřem pro prezidenta. (Sedelius, 2015) Zadruhé – Kučma v podstatě nikdy nebyl spokojen s ústavou z roku 1996. Prezidenta nebavila skutečnost, že formálně téměř neměl vliv na parlament (navíc s posílením stranického postavení v politice formalita se stávala realitou) a že podle zákona jediným důvodem pro rozpuštění parlamentu prezidentem byl případ, kdyby se během třiceti dnů trvajícího parlamentního zasedání nekonala ani jedna schůze (čl. 90). Snahou opravit tuto „nespravedlnost“ bylo vyhlášení referenda Kučmou o reformování politického systému. Původně bylo předloženo šest otázek, ale dvě otázky, které nabízely umožnit vyslovení nedůvěry parlamentu a měnit ústavu skrz referendum, byly uznané ústavním soudem za protiústavní. Takže 16. dubna 2000 se hlasovalo o čtyřech ústavních změnách (Výnos Prezidenta Ukrajiny č. 65/2000, o vyhlášení celostátního referenda podle lidové iniciativy):

1. Doplnit čl. 90 prezidentskou pravomocí rozpouštět Nejvyšší radu v případě, kdyby během jednoho měsíce Nejvyšší rada nevytvořila parlamentní většinu anebo kdyby během třech měsíců Nejvyšší rada neodhlasovala státní rozpočet;
2. Omezit poslaneckou imunitu a vyloučit z čl. 80 Ústavy část, podle které poslanci nemohou být trestně stíháni bez souhlasu Nejvyšší rady;
3. Omezit počet poslanců ze 450 na 300;
4. Zavést na Ukrajině bikameralismus, v němž by byla jedna z komor parlamentu orgánem regionálního zastoupení.

Osud tohoto referenda je dost matoucí. Účast v referendu byla 81,1 %, pro každou ze čtyř otázek občané odevzdali více než 80 % hlasů, avšak do ústavy se žádný z těchto návrhů nakonec nedostal. Příčinou takového výsledku byl odpor ze všech stran. Parlamentní většina byla proti provedení referenda a od samotného vyhlášení ho prohlásila za protiústavní. Pro Kučmu nebyly výsledky referenda bez pravomoci vyhlásit referendum o nedůvěře parlamentu anebo o ústavní změně taky zajímavé. (Občanská organizace „Institut politiky, 2000)

Proč je tedy pro naši práci toto referendum zajímavou událostí? Protože jasně ukazuje, že po přijetí ústavy se Kučma nestal zastáncem parlamentarismu, ale pořád zůstával zastáncem klasické postsovětské funkce prezidenta, jako například v Rusku nebo Bělorusku. Můžeme předpokládat, že Bělorusko bylo pro něj dokonce základním příkladem, jaké pravomoci musí mít prezident a jakým způsobem je může zakotvit v ústavě. Lukašenko v roce 1996, kdy Ukrajina právě dostala novou ústavu, již byl vyznamenán titulem „poslední diktátor Evropy“, čehož dosáhnul díky ústavní změně, kterou provedl právě díky referendu. Stejně jako Lukašenko se i Kučma snažil oslabit postavení parlamentu a posílit postavení prezidenta. Ale podle našeho názoru byla nejdůležitějším přínosem v důsledku změny ústavy pro Kučmu jiná skutečnost. Díky běloruskému případu můžeme provést analogii a tvrdit, že kdyby se Kučmovi podařilo změnit ústavu v roce 2000, tak potom by ústavní soud rozhodl, že je díky nové variantě ústavy počet prezidentských období Kučmy vynulován. To by znamenalo, že v roce 2004 by měl Kučma právo se znovu stát kandidátem v prezidentských volbách. Musíme se podívat trochu dopředu a říct, že v roce 2003 díky rozhodnutí ústavního soudu Kučma obdržel právo kandidovat v prezidentských volbách v roce 2004. Ale ve srovnání s rokem 2000 se politická a společenská situace tak výrazně proměnila, že dokonce i Kučma chápal, že jeho pokračování v prezidentské funkci není reálné a narazí na odpor jak ve společnosti, tak i v politických kruzích.

Jak již bylo řečeno, na začátku 21. století se podoba ukrajinské politiky, kvůli posílení role politických stran a parlamentu, dost rychle měnila. Kučma tuhle proměnu dost dobře cítil a chápal, že posilující parlamentní opozice je dost velkou hrozbou i pro něj. Ještě větší hrozbou pro Kučmovo znovuzvolení se časem stal premiér Viktor Juščenko (ve funkci od 22. prosince 1999 do 29. května 2001). Jeho popularita začala narůstat od momentu jeho jmenování předsedou Národní banky Ukrajiny. Právě za jeho předsednictví, které mimochodem trvalo sedm let, byla provedena velice úspěšná monetární reforma a bylo zavedeno užívání ukrajinské hřivny. Díky jeho působnosti jako předsedy Národní banky Global Finance dokonce zařadila Juščenka mezi deset nejlepších bankéřů na světě. (Neville, 2005) Jeho působnost jako premiéra taky byla dost úspěšnou – jako příklad můžeme využít skutečnost, že v roce 2000 poprvé od roku 1991 ukrajinský HDP přestal klesat a vykázal rapidní růst 6,6 %. (Minfin, 2020)

Takový rychlý růst popularity nějakého politika je sám o sobě nebezpečným pro prezidenta, který podle našeho názoru měl v plánu zůstat hlavou státu i po roce 2004. Navíc posílení postavení Juščenka se konalo v době skandálu kolem vraždy opozičního novináře Georgije Gongadze. Právě Kučma byl obviněn z objednání této vraždy kvůli novinářské činnosti

Gongadze. (Ilkiv, 2018) Takže prudký růst popularity Juščenka se konal současně s poklesem podpory Kučmy. Taková situace byla dvojnásobně nebezpečnou pro Kučmu, proto se pokusil odstranit jednu z proměnných této rovnice. Proto 26. dubna 2001 parlamentní většina, která byla dost příznivě nakloněna k tehdejšímu prezidentovi, vyjádřila nedůvěru vládě.

Odvolení však nezmenšilo Juščenkovu podporu, ale naopak udělalo to z něj populárního lídra opozice, která v roce 2002 zvítězila v parlamentních volbách. Kvůli tomu, že koaliční jednání zkrachovalo, se Juščenkovi nepodařilo sestavit vládu v důsledku voleb. Jejich výsledek ale byl nejspíš posledním argumentem, který přesvědčil Kučmu, že zůstat u moci není možné a že Juščenko má největší šance zvítězit v prezidentských volbách v roce 2004. Prvním Kučmovým nástrojem vítězství nad Juščenkem se měl stát tehdejší premiér Janukovič. Kučma téměř otevřeně podporoval Janukoviče a jeho prezidentské ambice a zřejmě jej připravoval jako vlastního nástupce. (TSN, 2019) Avšak pro případ, kdyby jeho chráněncem nezvítězil v prezidentských volbách, Kučma připravil náhradní plán. Podle tohoto plánu měly být odhlasovány ústavní změny, které by oslabily prezidenta a udělaly by z prezidentsko-parlamentního režimu režim prezidentský. Později, na konci roku 2004, snaha Kučmy usadit Janukoviče do prezidentského křesla přinutila společnost k masovému protestu, který později získal název Oranžová revoluce. Její příčinou byly spousty machinací a podvodů, které umožnily vítězství Janukoviče. Odpor společnosti přinutil vládu a prezidenta souhlasit se zrušením výsledků 2. kola voleb (kandidáty byli Juščenko a Janukovič) a s vyhlášením opakovaného hlasování. Kromě společenského odporu byly opakované volby umožněny díky dosažení kompromisu mezi vládou a opozicí. Podle dosažené dohody zákon, který by umožnil opakovaně organizovat druhé kolo voleb a ústavní změny oslabující prezidenta, měl být odhlasován jediným hlasováním, tedy komplexně. Tak 8. prosince 2004 Nejvyšší rada po osmi letech od přijetí ústavy ji změnila dost výrazným způsobem.

Proč jsme opět věnovali tak velkou pozornost okolnostem, které podmínily změnu ústavy v roce 2004? Protože pozorování těchto okolností nám dovoluje odvodit dvě základní tendence politického a ústavního rozvoje na Ukrajině. Zaprvé – ukrajinský prezident nikdy nebyl a v nejbližší době nejspíš nebude čistě ceremoniální postavou. Fakticky všechny významné ústavní změny byly bezprostředně nebo nepřímo iniciované prezidenty. (Choudhry, Sedelius, Kyrychenko, 2018) Zadruhé – významné ústavní změny téměř nikdy nebyly prováděné na Ukrajině za normálních okolností za podmínek politické stability. Přijetí ústavy v roce 1996, změna ústavy v roce 2004 a opětovné obnovení účinnosti ústavy z roku 2004 v roce 2014 po jejím zrušení v roce 2010 Janukovičem ve prospěch ústavy z roku 1996 – všechny tyto události

probíhaly za podmínek politické, společenské nebo ekonomické krize a destabilizace politického režimu. (Kolisnyk, 2010) Za posledních 29 let ukrajinská ústava zažila tolik ústavních změn, že téměř není možné určit, zda jsou tyto změny příčinou vážných státních krizí nebo způsobem jejich řešení. Podle našeho názoru se ústavní změny jako způsob stabilizace ve státě používaly tak často, že dokonce bylo dosaženo stavu intoxikace státního organismu, tedy stavu, kdy „lék“ nepomáhá, ale jen škodí organismu. Ústavní změny již nepomáhaly překonávat politické a společenské krize, ale jen je prohlubovaly.

Ústavní změny z roku 2004 zavedly razantní změny politického systému, které existují i dnes. Klíčovým prvkem, který ovlivnil všechny další změny, byla proměna koncepce ústavy. Mocenská bilance mezi mocenskými strukturami se měnila ve prospěch parlamentu na úkor prezidentských pravomocí. Nejprve taková změna mocenských vah ovlivnila proces jmenování a odvolání premiéra a vlády. Premiér byl jmenován nikoliv prezidentem, ale Nejvyšší radou. Funkce prezidenta při tomto procesu byla spíše formální, hlava státu musela nabídnout Nejvyšší radě kandidáta na premiéra, ale volba kandidáta nezáležela na prezidentské vůli. Prezidentovi by kandidaturu měla předložit koalice (225+1 poslanců), která by měla být zformována nejpozději jeden měsíc po první schůzi nově zvoleného parlamentu. Další ministři měli být jmenováni parlamentem podle návrhu premiéra. Prezident byl taky zbaven pravomoci odvolávat premiéra a jiné členy vlády. Jedinou možností jak ovlivnit sestavení vlády pro prezidenta bylo právo nabízet kandidáty na ministra obrany a ministra zahraničí podle vlastního úsudku a nezávisle na vůli premiéra. Avšak v každém případě rozhodnutí o (ne)jmenování těchto kandidátů bylo záležitostí Nejvyšší rady. Kromě toho byla výrazně zvýšena míra odpovědnosti parlamentu za sestavování vlády. Podle nových ústavních norem v případě, kdy by Nejvyšší rada nejmenovala nového premiéra a vládu během šedesáti dnů ode dne sesazení anebo rezignace předchozí vlády, prezident měl právo (ale nemusel) rozpustit parlament a vyhlásit předčasné volby. (Zákon Ukrajiny č. 2222-IV, o novelizaci Ústavy Ukrajiny)

Jak jsme již uvedli, podle ústavy z roku 2004 byla zvláštní úloha v politickém systému vyhrazena parlamentní koalici, která se stala plnohodnotnou politickou institucí. Jenom koalice, jak již jsme psali, měla právo předložit prezidentovi kandidáta na premiéra. Další zvláštností této ústavní normy byla podmínka, podle které koalice nesmí být menšinová, což znamenalo, že legitimní je jenom koalice, jejímiž členy je 226 a více poslanců. V případě, že by taková koalice nebyla sestavena během třiceti dnů, měl prezident právo (avšak nemusel) rozpustit Nejvyšší radu. (Zákon Ukrajiny č. 2222-IV, o novelizaci Ústavy Ukrajiny) Institucionalizace a vyčlenění koalice jako ústavního činitele je nejvíce diskutabilní zvláštností ukrajinské ústavy.

(Derkach, 2017) Nám se nepodařilo nalézt ani jeden stát, kde by existovala taková ústavní norma. Vliv takového fenoménu lze ohodnotit velice těžko. Na jednu stranu s ohledem na to, že od momentu přijetí ústavy v roce 1996 do její změny v roce 2006 (změny byly přijaté v roce 2004, avšak začaly platit od 1. ledna 2006) se na Ukrajině vyměnilo 10 vlád, taková institucionalizace koalice mohla být jedním z nástrojů stabilizace vlády a parlamentu, určitou snahou přinutit strany ke konsolidaci. Avšak toho účelu se dosáhnout nepodařilo – od 1. ledna 2006 do 30. září 2010 (toho dne ústavní soud uznal ústavní změny za protizákonné, zrušil je a vrátil platnost varianty ústavy z roku 1996) se na Ukrajině vláda měnila třikrát, což znamená, že průměrné období přežití vlád se moc nezměnilo.

Na druhou stranu závaznost koalice, která navíc nesmí být menšinovou, pro přežití parlamentu podle našeho názoru je určitým zpochybněním parlamentarismu. Tato ústavní norma vylučuje možnost existence menšinové vlády, což je normálním jevem v rozvinutých demokraciích. Kromě toho je složení parlamentu výsledkem hlasování občanů, které musí být svobodné a nesmí podléhat žádnému tlaku. Avšak existence ústavní normy o závaznosti koalic fakticky tlačí občany nepřemýšlet o tom, kdo bude nejlíp reprezentovat jejich zájmy, ale o tom, která strana má největší způsobilost k sestavení koalice. Posledním argumentem proti této ústavní normě je skutečnost, že díky ní je v ukrajinské politice „obchodování“ s mocenskými strukturami mezi politickými stranami prakticky nevyhnutelné a taky se stalo téměř institucionalizovaným fenoménem.

Taky se změnil „nadřazený“ vlády. Vláda byla odpovědná jenom před Nejvyšší radou. Jen parlament měl pravomoc jmenovat a odvolávat premiéra a jednotlivé ministry. Kromě toho na první schůzi nově zvoleného parlamentu předchozí vláda musí rezignovat, aby umožnila nově koalici sestavení svojí vlády. Určitý zmatek ale zůstal. Když přesně ocitujeme čl. 113 ústavy, tak zjistíme, že Kabinet ministrů Ukrajiny je odpovědný před prezidentem Ukrajiny a Nejvyšší radou Ukrajiny a je pod její kontrolou. Problém je v tom, že není zřejmé, jakým způsobem se musí vyjadřovat odpovědnost vlády před prezidentem, když prezident dokonce ztratil možnost rušit vládní nařízení. Prezident jen mohl zastavit jejich účinnost z toho důvodu, že neodpovídaly ústavě, a současně se musel obrátit na Ústavní soud, aby ten definitivně rozhodl, zda nařízení je v rozporu s ústavou, nebo nikoliv. Podle nové ústavy byl prezident též zbaven možnosti jmenovat předsedy jiných orgánů výkonné moci, odted' měli být jmenováni vládou podle návrhu premiéra. (Zákon Ukrajiny č. 2222-IV, o novelizaci Ústavy Ukrajiny)

Jak už bylo napsáno, postavení prezidenta se podle ústavních změn z roku 2004 měnilo dost výrazným způsobem. Již jsme vyjmenovali pravomoci, které prezident ztratil, a uvedli jsme, že se prezident od té doby stal víc symbolickou postavou. V důsledku hluboké analýzy ústavy u nás se ustálil názor, že autoři nové ústavní koncepce chtěli udělat z prezidenta morální autoritu a hlavního arbitra státu, který by zajišťoval spolupráci všech mocenských odvětví a chod celého státního mechanismu. Důkaz existence tohoto záměru se skrývá v již prozkoumaném procesu jmenování vlády a v prezidentské pravomoci rozpouštět parlament.

Ptali jsme se, s jakým cílem autoři ústavy nastavili proces jmenování premiéra takovým způsobem, aby kandidatura měla putovat od koalice k prezidentu a potom od prezidenta zpátky k Nejvyšší radě. Ano, podle čl. 106 ústavy prezident musí během 15 dnů od momentu obdržení kandidatury ji předložit k projednání Nejvyšší radě. Avšak ve skutečnosti neexistuje žádný způsob (kromě impeachmentu) jak přinutit prezidenta předložit kandidaturu během těchto 15 dnů. Stejně tak neexistuje žádná překážka, aby prezident odmítl kandidaturu většiny (i když tohle se stane kuloárně). Takovým způsobem autoři ústavy umožnili prezidentovi (i když neoficiálně) ovlivňovat rozhodnutí koalice, které se týká kandidáta na premiéra. Zároveň s tím je koalice přinucena radit se s prezidentem a počítat s jeho názorem.

Druhý důkaz leží v prezidentské pravomoci rozpouštět parlament. Nejdůležitějšími tady nejsou podmínky, za kterých je prezident oprávněn k tomuto činu, ale formulace, že prezident má právo rozpustit parlament v případě vzniku okolností, které jsou vyjmenovány v ústavě. Právě to, že prezident může, ale nemusí rozpustit parlament, je jeho trumfem. Tady se zřejmě předpokládá, že v momentě, kdy dojde ke krizové situaci, která bude zahrnovat kteroukoli z podmínek rozpuštění parlamentu, tak se od prezidenta očekává jednání, které může mít dokonce manipulativní ráz na základě toho, že přežití 450 politiků závisí právě na jeho rozhodnutí. Ale takové jednání musí mít jediný účel – zachránit parlament, což současně znamená zachránit vládní stabilitu.

Provedena analýza ústavních změn z roku 2004 nakonec umožňuje odpovědět na otázku, zda režim zavedený těmito ústavními normami uchoval semi-prezidencialismus na Ukrajině. Prvním rysem semi-prezidentských režimů v Shugartové klasifikaci je všelidová volba prezidenta. V tomto smyslu se v roce 2004 nic nezměnilo, prezident byl stále volen občany ve volbách jednou za pět let. Takže nemá žádný smysl se u toho zdržovat.

Druhým kritériem zkoumaným v této práci je podmínka, že prezident nesmí být jen ceremoniální postavou. Na jednu stranu jsme skutečně psali, že od roku 2006 prezidentské

pravomoci byly dost oslabené a že na první pohled se může zdát, že alespoň ve věci jmenování premiéra a vlády je role prezidenta čistě ceremoniální. Avšak potom jsme dokázali, že účelem těchto ústavních změn nebylo udělat z prezidenta bezmocnou postavu. Účelem těchto změn bylo odpojit prezidentský úřad od exekutivy a udělat z něj mediátora ve vztazích mezi prezidentem a parlamentem. Kromě toho se měl prezident stát krizovým manažerem, který by měl ve vážných a problematických situacích koordinovat chod státního mechanismu a přijímat odpovědnost za důležitá a nutná rozhodnutí. V příští kapitole dokonce ukážeme na příkladu toho, co se děje dnes na Ukrajině, že za určitých okolností ústava přijatá v roce 2004, která je účinná i v dnešní době, umožňuje postavení prezidenta jako nejdůležitějšího a nejmocnějšího politického aktéra. Takže s jistotou můžeme tvrdit, že jak v letech 2006-2010, tak i od roku 2014 (kdy v důsledku Revoluce důstojnosti Nejvyšší rada vrátila platnost ústavě ve verzi roku 2004) prezident není jen ceremoniální postavou.

Posledním rysem semi-prezidentských režimů podle Shugarta je požadavek, aby premiér a vláda byly subjekty důvěry parlamentní většiny. Tento požadavek byl také naplňován podle v této kapitole zkoumané ústavní změny. Co je pro nás zajímavější, to je skutečnost, že podle této ústavy prezident vůbec neměl právo samostatně jmenovat a odvolávat ministry. To znamená, že vláda je odpovědná jenom parlamentu. Takže kromě toho, že můžeme jistě prohlásit politický režim ustavený ústavním zákonem z roku 2004 za semi-prezidentský, tak navíc nemůžeme nezaznamenat, že ve srovnání s původním zněním ústavy, která byla přijata v roce 1996 a zaváděla prezidentsko-parlamentní formu semi-prezidencialismu, tento zákon měnil mocenskou bilanci a ustanovoval premiérsko-parlamentní variantu semi-prezidentského režimu.

Dál pokračujeme v analýze ukrajinského politického systému z roku 2006 podle již známých kritérií, která byla vypracována Duvergerem. Připomeňme si, že do těchto kritérií jsou zařazené:

- 4) ústavní pravomoci hlavních politických aktérů;
- 5) okolnosti ovlivňující formování režimu;
- 6) podstata parlamentní většiny a vztah mezi prezidentem a většinou.

V tomto případě musíme začít od posledního kritéria, protože budeme mít dostatek informací pro charakteristiku prezidentských pravomocí, jen když popíšeme vztah mezi prezidentem a parlamentní většinou. Navíc tato analýza se bude vztahovat na Juščenkovo prezidentské období,

a to zejména na tu část, která probíhala za podmínek premiérsko-prezidentského režimu (2006–2010). V prezidentském období Porošenka jsme neshledali nic vynikajícího anebo výjimečného. Jeho prezidentské období spíš odpovídalo standardním představám o fungování premiérsko-prezidentského režimu na Ukrajině. Období prezidenta Zelenského je pravým opakem – podmínky, za kterých vládne současný prezident, jsou natolik zvláštní pro ukrajinský politický systém, že jim budeme věnovat celou příští kapitolu.

Začneme analýzou podstaty parlamentní většiny a vztahem mezi prezidentem a touto většinou za Juščenka. Od roku 2006 do roku 2010 se parlamentní volby na Ukrajině konaly dvakrát – v roce 2006 a v roce 2007. Parlamentní většina, která se ustálila 26. března 2006 byla kvazivětšinou. Formálně se koalice skládala ze tří stran: Strany regionů, Socialistické strany Ukrajiny a Komunistické strany Ukrajiny. (Smlouva o vytvoření antikrizové koalice v Nejvyšší Radě Ukrajiny 5. svolání) Avšak druhé místo co do počtu obdržených ministerských křesel měla strana, která formálně k vládní koalici neměla žádný vztah. To byla strana Naše Ukrajina – „prezidentská“ strana, která byla vytvořena v roce 2005 pro podporu politického kurzu prezidenta v parlamentu. Podpora vlády Janukoviče Naší Ukrajinou byla důsledkem osobního konfliktu mezi Juščenkem a Tymošenkovou, kterou prezident nehodlal připustit k premiérskému křeslu. (Pyrozhuk, 2005) Takovým způsobem se, tzv. Oranžová koalice, která fakticky zvítězila v parlamentních volbách, rozpadla kvůli osobním konfliktům mezi prezidentem a možnou premiérkou. Vytvořená kvazikoalice však existovala bezproblémově jen dva měsíce. Později začal konflikt mezi premiérským a prezidentským táborem ve vládě na půdě mezinárodněpolitické orientace (Juščenko byl zastáncem euroatlantické integrace, Janukovič byl lídrem proruské pozice). Konflikt dostoupil vrcholu v dubnu–červnu 2007, kdy se fakticky konala institucionální válka mezi premiérem a prezidentem kvůli prezidentskému výnosu o rozpuštění Nejvyšší rady. Takovým způsobem se během několika měsíců postavení prezidenta ve vztahu k parlamentu proměnilo ze člena většiny na člena opozice. (Chyvokuna, 2007)

Navzdory divokému odporu Janukoviče předčasné parlamentní volby nakonec proběhly 30. září 2007. V těchto volbách zase zvítězila tzv. Oranžová koalice, tedy obnovená aliance mezi Juščenkem a Tymošenkovou. Ale podle našeho názoru tahle většina taky nebyla ničím jiným než kvazikoalicí. Ano, konečně se této parlamentní většině, složené z politického bloku Naše Ukrajina – Lidová sebeobrana a Bloku Julie Tymošenkové, podařilo sestavit vládu, jejíž předsedkyní se stala Tymošenková. Ale již za rok, 8. října 2008, Juščenko zase podepsal výnos o rozpuštění parlamentu a provedení předčasných parlamentních voleb. Důvodem se stalo

odhlasování zákona v parlamentu o dalším odejmutí prezidentských pravomocí, který byl podle prezidenta protiústavní. Nakonec byla krize překonána, prezident zrušil vlastní výnos, stejně tak všichni „zapomněli“ na odhlasovaný zákon. Ale fakticky z toho můžeme odvodit závěr, že celé své období prezident Juščenko zaujímal opoziční postoj vůči vládnoucí většině i s ohledem na to, že strana, kde on byl čestným předsedou, byla součástí této koalice. (Shurkhalo, 2008)

Takže z našeho výzkumu plyne, že hlavním charakteristickým rysem nové ústavy za prezidentského období Juščenka byl institucionální konflikt. Ten měl několik příčin. První příčinou byla osobnost Juščenka. Problém byl ve skutečnosti, že prezident musí zvolit jeden ze dvou způsobů vládnutí, aby premiér-prezidentský režim byl efektivní a stabilní. Podle prvního způsobu by se měl prezident uchýlit k více symbolické vlastní roli a nechat skutečné vládnutí na premiérovi. Podle druhé cesty by se měl prezident snažit ovládnout parlamentní většinu a stát se neformálním předsedou vlády. (Sedelius, 2012) Stabilita dosažena nebyla kvůli tomu, že Juščenko zvolil druhou cestu, avšak neměl na to nejdůležitější prvek – „prezidentskou“ parlamentní většinu. Tedy hodnotil absolutně neobjektivně mezi tím, čeho chtěl dosáhnout, a tím, čeho mohl dosáhnout. Kromě toho se Juščenko zřejmě moc obával toho, že takový charizmatiký lídr, jako Julie Tymošenkova, ho nakonec zastíní a zbaví funkce ve vlastní prospěch. (Malynkovych, 2006)

Musíme poznamenat, že příliš osobní charakter ukrajinské politiky je obecným problémem a netýká se jen soupeření mezi prezidentem a premiérem. Sedelius dokonce tvrdí, že permanentní konflikt nebyl jen zvláštním rysem období Kučmy nebo Juščenka. Soupeřící ráz politického prostředí je určitou tradicí ukrajinské politiky. Proto nezávisle na podstatě ústavních změn soupeření mezi hlavními politickými aktéry bylo, je a nejspíš bude existovat dál. Druhým důvodem tohoto konfliktu je základ ukrajinského politického systému, který byl vytvořen ústavou v roce 1996. Problém je v tom, že ústava příliš neurčitě rozděluje sféry odpovědnosti mezi prezidentem a vládou. Institucionální přetahování bylo také přeneseno do Juščenkovy éry, a bylo dokonce zesíleno ve srovnání s předchozími lety nezávislosti. (Sedelius, 2012) Institucionální soupeření stále přetrvávalo, sféry odpovědnosti uvnitř exekutivy zůstaly nejasné a úroveň vnitřních politických konfliktů zůstala vysoká. Juščenko se nikdy nepřizpůsobil ústavní reformě a nedokázal vybudovat dostatečně silnou parlamentní platformu například podle francouzského modelu.

5 Současná podoba semi-prezidentského režimu na Ukrajině

První období platnosti ústavních změn přijatých v roce 2004 trvalo téměř pět let – od 1. ledna 2006 do 30. září 2010. Platnost tohoto ústavního zákona byla ukončena nařízením ústavního soudu, který prohlásil, že tyto ústavní normy byly přijaty navzdory zákonem předepsané proceduře a zrušil jeho platnost. (Rozhodnutí Ústavního soudu Ukrajiny č. 1-45/2010) Takovým způsobem se znovu účinnou stala původní verze ústavy z roku 1996 a na Ukrajině byla obnovena prezidentsko-parlamentní forma semi-prezidentského režimu.

Podle našeho názoru není důvod v této práci důkladně zkoumat období prezidentství Janukoviče, s jehož osobním zájmem je spojován návrat k prezidentsko-parlamentnímu režimu, tedy opětovné posílení prezidentské funkce. Od momentu rozhodnutí ústavního soudu o neplatnosti ústavního zákona z roku 2004 do 22. února 2014 se žádné důležité změny do ústavy nevnášely, proto se ústavní podoba režimu Janukoviče žádným způsobem nelišila od podoby režimu v Kučmové době. Avšak chyby a nedostatky prezidentsko-parlamentního režimu Janukoviče vyústily v obrovskou krizi demokracie na Ukrajině a staly se příčinami události, která je dnes známá jako Euromajdan nebo Revoluce důstojnosti. Právě skutečnost, že Kučmovi se podařilo vyhnout takovému chodu dějin, je největším rozdílem mezi dvěma obdobími prezidentsko-parlamentního režimu na Ukrajině. Takovým způsobem byla realizována ta největší hrozba, se kterou Shugart spojoval prezidentsko-parlamentní režim, a to kolaps demokracie způsobený nedostatky této formy semi-prezidentského režimu. (Shugart, Carey, 1992)

22. února 2014 Revoluce důstojnosti dosáhla vrcholu – parlament sesadil Janukoviče z prezidentské funkce, vyhlásil mimořádné prezidentské volby a obnovil platnost ústavních změn z roku 2004. (Zákon Ukrajiny č. 742-VII, o obnovení činnosti jednotlivých ustanovení Ústavy Ukrajiny) Toho dne na Ukrajině potřetí za osmnáct let proběhla změna formy semi-prezidencialismu, a to z prezidentsko-parlamentního na premiérsko-prezidentský model. Tak časté ústavní změny Elgie spojuje s tím, že ukrajinský politický režim podle něj je jen částečně demokratický. Státy s tímto typem režimu jsou zvláště náchylné k revizi ústavních norem. Podle Elgieho je změna ústavních pravidel hry reakcí částečných demokracií na politické krize, které jsou vyvolané pohybem směrem ke skutečné demokracii nebo směrem od ní. (Elgie, Moestrup, Wu, 2011)

7. června 2014 se pátým prezidentem Ukrajiny stal Petro Porošenko. Období jeho prezidentství v této práci zkoumat také nebudeme. Porošenkovo období ve funkci prezidenta také bylo více

méně klasickým v pojetí ukrajinské politiky a premiérsko-prezidentského režimu. Téměř všechny výhody a nedostatky premiérsko-prezidentského režimu, které jsme vyjmenovali v předchozích kapitolách, byly zachovány. Takže Porošenko byl prvním prezidentem, který se nesnažil změnit ústavu ve vlastní prospěch. Prezidentství Porošenka je ale pro nás zajímavé z jiného pohledu – právě jeho působnost ve funkci se stala hlavním důvodem a předzvěstí, je-li možné to tak nazvat, „sametové“ revoluce na Ukrajině, základní události, kterou se stalo zvolení Volodymyra Zelenského prezidentem. Uplynulý rok jeho prezidentského období zatím nenaznačuje nějaké snahy Zelenského posílit jeho postavení. Avšak okolnosti, které se vytvořily v ukrajinském politickém systému, způsobily naprosto unikátní situaci pro ukrajinskou politiku a podle našeho názoru udělali z prezidenta Zelenského nejmocnějšího politického aktéra v dnešní době a nejmocnějšího prezidenta v dějinách nezávislé Ukrajiny.

Dříve, než se pustíme do analýzy současného stavu ukrajinského politického režimu, musíme upozornit na to, že tato kapitola je z větší části výkladem našich myšlenek a výsledků monitorování situace, které prováděl sám autor. Opřít výsledky tohoto badání o vědecký základ není možné kvůli tomu, že téměř všechny události, které budeme analyzovat, se konaly v nedávné minulosti nebo se dějí právě teď, což zdůvodňuje absenci důvěryhodných výsledků vědeckých analýz. Avšak současné události jsou natolik zajímavé pro naši práci, že nejsme oprávněni nechat je bez pozornosti. Také musíme poznamenat, že se podstata analýzy v této kapitole téměř nebude týkat ústavního výkladu, a to s ohledem na to, že v průběhu prvního roku prezidentské funkce Zelenského byla přijata jen jedna ústavní norma, která nezměnila podstatu politického režimu, ale určitým způsobem ovlivnila rozložení sil na politické scéně. Takže toto bude jediný ústavní aspekt, kterému určitě budeme věnovat pozornost. Většinou ale bude analýza zaměřena na reálné fungování současného politického režimu na Ukrajině.

Období prezidentských voleb na jaře 2020 a první rok prezidentského období Zelenského je možné charakterizovat jedinou větou – tohle se na Ukrajině nikdy nestalo. Poprvé tato věta zazněla, když Volodymyr Zelenskyj oznámil, že bude kandidovat na prezidenta. Musíme počítat s tím, že Zelenskyj už jednou byl prezidentem Ukrajiny. Problém ale je v tom, že byl prezidentem jen v rámci komediálního seriálu Služebník lidu (Слуга народу). Ano, budoucí prezident byl hercem a vlastníkem společnosti Kvartal 95, která se zabývá vytvářením zábavných televizních projektů, takže žádné opravdové politické zkušenosti Zelenskyj nikdy neměl.

Podruhé příznačná věta se slovem „nikdy“ zazněla v momentu oznámení výsledků druhého kola prezidentských voleb, kdy se zjistilo, že Zelenskyj nejenže porazil, ale nakonec rozdrtil svého soupeře prezidenta Porošenka – Zelenskyj získal 73,22 % hlasů, zatímco Porošenko získal jen 24,45 %. Takovým způsobem Zelenskyj vytvořil hned dva rekordy. (Ústřední volební komise) Zaprvé – nikdy v soudobých ukrajinských dějinách se prezidentem nestal člověk bez jakékoli politické zkušenosti. Zadruhé – procento podpory, kterou obdržel Zelenskyj je největším počtem hlasů, který kdykoli v dějinách nezávislé Ukrajiny dokázal získat kandidát na prezidenta. Taková kombinace poukazuje na skutečnost, že prezident Zelenskyj obdržel od občanů naprosto neomezenou legitimitu v otázce uskutečnění svého programu.

Jedním z klíčových bodů programu, se kterým občané zjevně vyjádřili souhlas, byla renovace ukrajinského politického systému, tedy vyhození všech politiků, kteří úplně ztratili důvěru občanů. (Předvolební program kandidáta na prezidenta Ukrajiny Volodymyra Zelenského) Vyjádřením souhlasu občanů s tímto bodem a současně první fází jeho splnění bylo právě poražení Porošenka v prezidentských volbách. Porošenko se zabýval politikou od roku 1998, byl ministrem zahraničí, ministrem ekonomického rozvoje a obchodu, tajemníkem Rady národní bezpečnosti a obrany (koordináční orgán, který se zabývá národní bezpečností a obranou), poslancem a po skončení Revoluce důstojnosti se stal prezidentem. Na začátku svého období měl také velkou podporu (byl zvolen hned v prvním kole a získal 54,7 % hlasů), avšak absence reálných změn a úspěšných reforem se staly příčinou toho, že sociologické průzkumy před prezidentskými volbami 2019 ukázaly, že Porošenko má podporu asi 11 % obyvatelstva. (Centr Razumkova) Takže únava občanů kvůli absenci reforem a jakýchkoli podstatných změn po revoluci v roce 2014 podminila krach starých politických elit reprezentovaných Porošenkem a dodala téměř neomezenou legitimitu prezidentu-amatérovi Zelenskému.

Proč je ale pro nás cesta Zelenského k moci tak důležitá? Protože obrovská podpora současného prezidenta byla fakticky pokynem občanů k činům. Společnost vyjádřila připravenost předat prezidentovi téměř všechny mocenské nástroje a kontrolu nad všemi státními orgány, takže výsledky prezidentských voleb byly nutnou předzvěstí bezprecedentního posílení moci prezidenta, která se rozběhla hned první den Zelenského ve funkci.

Další překvapení zaskočilo společnost 20. května 2019 – toho dne probíhala inaugurace nově zvoleného prezidenta. Tradičně se tato ceremonie koná na slavnostní schůzi parlamentu, kdy prezident slibuje věrnost ukrajinskému lidu před poslanci. Avšak ten den se stalo něco velice neobvyklého – během svého inauguračního projevu prezident Zelenskyj oznámil, že rozpouští

Nejvyšší radu a vyhláší předčasné parlamentní volby. Pro Zelenského byl tento krok logickým a nutným. Zaprvé – řádné parlamentní volby měly proběhnout podle zákona 27. října 2019. Kdyby volby proběhly v tomto termínu, tak na pět měsíců by byl mezi prezidentem a parlamentem (tedy i vládou) ustálen nejen stav tzv. kohabitace, ale dokonce stav institucionální války. Zadruhé – podpora tehdejšího složení Nejvyšší rady byla asi 2 %, což znamenalo, že parlament už neměl téměř žádnou legitimitu. (Centr Razumkova) Zatřetí – osobní popularita Zelenskému dovoľovala v případě předčasných voleb uvést do parlamentu vlastní stranu, jejíž podpora se blížila úrovni jeho vlastní podpory ze strany voličů.

Právě toto se stalo v důsledku parlamentních voleb, které se konaly 21. července 2019, kdy prezidentská strana Služebník lidu obdržela 254 poslaneckých mandátů v parlamentu z celkových 450, tedy absolutní většinu. Takto poprvé za celou dobu účinnosti ústavních změn z roku 2004 jediná strana, navíc strana, která je prezidentskou, obdržela pravomoci parlamentní koalice a získala možnost téměř jakékoliv zákony (s výjimkou ústavních) přijímat bez podpory jiných parlamentních stran. Vhodným příkladem jednomyslnosti vládnoucí prezidentské strany je proces jmenování nového premiéra a vlády po proběhlých parlamentních volbách. První schůze nového parlamentu proběhla 29. srpna 2019. Tentýž den byly jmenovány vláda i premiér. Vláda se skládala jen z kandidátů prezidentské strany anebo z kandidátů loajálních vůči této straně nestraníků. (Mazurenko, 2019) Tedy s jistotou můžeme tvrdit, že podle klasifikace Duvergera se v ukrajinském politickém režimu ustálila absolutní (monolitní) parlamentní většina.

Dál nás zajímá, jaké postavení má dnešní prezident vůči vlastní straně, která současně hraje roli parlamentní většiny. Jak již jsme řekli, strana Služebník lidu je fakticky prezidentskou stranou. Ještě v době, kdy byl Zelenskyj kandidátem na prezidenta, tato strana byla jeho základnou a kádrovou zásobárnou pro jeho budoucí administrativu. Můžeme taky tvrdit, že se za uplynulý rok mezi prezidentem a jeho stranou nekonal žádný vážný konflikt, který by ohrožoval spolupráci mezi těmito ústavními činiteli. Samozřejmě, že jednotliví poslanci vyjadřovali určitý nesouhlas s prezidentským kurzem (např. při hlasování o zákonu, který ruší moratorium na prodej a nakupování zemědělské půdy), ale nakonec vždy zvítězil prezidentský postoj. Proč ale poslanci vykazují takovou míru poslušnosti? Podle našeho názoru je příčinou skutečnost, že poslanci z klubu Služebníka lidu si jasně uvědomují, že většina z nich obdržela poslanecký mandát jen díky popularitě Zelenského. Během předčasných parlamentních voleb se ukázalo, že dost velké procento občanů, kteří volili kandidáty ze strany Služebník lidu, dokonce nevědělo, koho právě zvolili. Stačilo jim vědět, že hlasovali za prezidentskou stranu. Rétorika

Zelenského jen posiluje takové sebepojetí poslanců. V momentě přijetí nějakého ve společnosti diskutabilního anebo nepopulárního rozhodnutí prezident opakuje, že jakákoli odpovědnost za naplnění toho rozhodnutí a za jeho případné zhroucení leží na něm. Princip, podle kterého více práv přináší s sebou více odpovědnosti, je stále platný, což znamená, že Zelenskyj pořád ukazuje, že kvůli své větší odpovědnosti má víc práv a kvůli tomu je jeho postoj rozhodujícím.

Poslední událostí, která podle našeho názoru definitivně objasňuje vztah mezi prezidentem a parlamentní většinou, je hlasování o ústavní změně, které se odehrálo 3. září 2019. Toho dne poslanci Nejvyšší rady odhlasovali omezení poslanecké imunity od 1. ledna 2020. Jak víme, poslanecká imunita se může skládat ze dvou částí – neodpovědnosti a nestíhatelnosti. Právě té poslední části si poslanci zbavili v důsledku hlasování. (Zákon Ukrajiny č. 27-IX, o změně článku 80. Ústavy Ukrajiny) Zajímavou skutečností je, že toto hlasování proběhlo podle návrhu prezidenta Zelenského, v jehož předvolebním programu byl bod o omezení poslanecké imunity jedním z klíčových. Takže vidíme, že z vůle prezidenta Zelenského poslanci dokonce obětují vlastní výhodu, což se v dějinách nezávislé Ukrajiny nestalo patrně nikdy. Takže z toho všeho můžeme odvodit jasný závěr, že prezident v dnešní době je absolutním lídrem většiny.

Na základě všeho, co jsme dřív zjistili, můžeme přejít k poslední fázi, a to k určení postavení prezidenta v dnešním ukrajinském politickém systému. Jako vodítko v tomto případě použijeme vztah mezi prezidentem na jedné straně a premiérem a vládou na straně druhé. Jak jsme již uvedli, první povolební vláda „služebníků“ vedená premiérem Oleksijem Hončarukem byla jmenována 29. srpna 2019. Avšak upřímně řečeno proces jmenování této vlády se jen málo shodoval s ústavou. Připomeňme si, že kandidáta na premiéra prezidentovi předkládá parlamentní většina. Zároveň s tím má prezident patnáct dnů na to, aby nabídnul parlamentu tuto kandidaturu pro hlasování. Avšak v srpnu 2019 probíhal ten proces úplně opačně – právě Zelenskyj rozhodoval, koho nabídne většinové straně jako kandidáta na premiéra. V čele s prezidentem byla organizována neoficiální komise, která se skládala z prezidenta a jeho nejbližších poradců a zabývala se neformálním výběrovým řízením, pomoci kterého měl být vybrán kandidát na premiéra. Koalice do toho procesu zapojena nebyla. (Mazurenko, 2019)

Avšak parlamentní většina se neúčastnila procesu výběru kandidáta nejen kvůli tomu, že by se Zelenskyj záměrně snažil omezit její roli. Podle našeho názoru kromě toho, že prezident vnímal sestavení vlády jako osobní odpovědnost, existovaly taky jiné klíčové příčiny, kvůli kterým se vítězná strana nebyla schopna aktivně zapojit do tohoto procesu. Zaprvé – Služebník lidu byla novou stranou a do předčasných parlamentních voleb nebyla politicky aktivní, tedy existovala

jen formálně. Strana neměla spolehlivou členskou základnu, vnitrostraniční komunikace byla špatně nastavená, ve velkém množství regionů strana nebyla zastoupena vůbec. Samozřejmě, že předčasné volby zrychlily proces konsolidace, avšak i s ohledem na tuto okolnost, strana nebyla schopna rychle nastavit proces jmenování premiéra a vlády. Druhou příčinou byl naprostý triumf prezidentské strany v parlamentních volbách. To, že „služebníci“ obdrží absolutní většinu všech mandátů a získají práva, která náleží parlamentní většině, bylo velkým překvapením pro všechny. Avšak to, co na jedné straně bylo velkým úspěchem, na druhé straně bylo dost velkým problémem. Potíže byly spojeny se skutečností, že žádná ukrajinská strana nikdy neměla takový počet mandátů. Tedy nikdo nemohl říct, jak organizovat spolupráci 254 poslanců takovým způsobem, aby poslanecký klub byl opravdu konsolidovaným a nerozpadl se při prvním hlasování o nějaké diskutabilní nebo nepopulární otázce. Paradoxní je, že tak složitý úkol připadl právě nové a nezkušené politické straně. Musíme uznat, že časem se ukázalo, že se straně konečně podařilo vytvořit dobře fungující mechanismus. Avšak v době, kdy si ohledně budoucího fungování strany nikdo nebyl jistý a pod tlakem Zelenského, který vyžadoval co nejrychlejší odstoupení předchozí vlády a jmenování vlády „služebníků“, se strana fakticky dobrovolně vzdala vlivu na jmenování své první vlády a uznala dominanci prezidenta v tomto případě.

Další spolupráce vlády a prezidenta taky ukazovala na dominanci prezidenta. Média aktivně ukazovala četné schůzky u prezidenta, kterých se účastnilo jak vedení vlády, tak i parlamentu, prezident se nestyděl rozdávat úkoly, které se týkaly různých problémů. Premiér a vláda taky veřejně uznávaly, že reformy vyžadované společností (např. snížení cen za energie) byly prováděny právě díky podnětu a tlaku prezidenta. Zelenskyj se taky vždy účastní nejdůležitějších hlasování v parlamentu (např. hlasování o zákonu o obchodování se zemědělskou půdou; hlasování o zákonu o bankovní reformě; hlasování o ústavních zákonech atd). Když 4. března 2020 parlament odsouhlasil žádost Hončaruka o odvolání, prvním, kdo ji obdržel nebyl předseda Nejvyšší rady (jak by to mělo být podle zákona), ale prezident. Hončaruk veřejně prohlašoval, že právě s prezidentskou vůlí spojuje své setrvání ve funkci. (BBC, 2020)

Nový premiér po odvolání Hončaruka, Denys Šmyhal, byl jmenován tentýž den – 4. března 2020. A opět hlavní roli ve zvolení právě této kandidatury hrál prezident, i když se teď koalice zapojila do toho procesu aktivněji. Jiným kandidátem na nového premiéra prý byl „veterán“ ukrajinské politiky Serhij Tihipko. Ale podle médií, která údajně obdržela informaci od členů koaliční strany, většina „služebníků“ tuto kandidaturu odmítla, s čímž prezident souhlasil.

(Sereda, 2020) Jestli je tento scénář pravdivý, tak tedy je pravda, že strana přijala svoji odpovědnost parlamentní většiny a není jen prezidentskou loutkou. Ale proces jmenování premiéra pořád zůstává obrácený, prezident nabízí koalici kandidáta na premiéra, nikoliv naopak (jak by to mělo být podle ústavy). Takže je úplně zřejmé, že podle klasifikace Duvergera je současný ukrajinský prezident vládnoucí silou a má obrovský podíl na řízení státu.

Takže jsme viděli, že podle všech kritérií je prezident Zelenskyj v současnosti nejmocnějším politickým aktérem. Jeho pravomoci jsou díky absolutní většině poslaneckých mandátů, které patří jeho straně, ve skutečnosti mnohem větší než pravomoci Janukoviče a Kučmy v době existence prezidentsko-parlamentního režimu. Na jednu stranu by bylo postavení, které momentálně zaujímá prezident Zelenskyj, absolutně adekvátně vnímané např. ve Francii, která je vzorovým modelem semi-prezidencialismu a kde jsou obrovské pravomoci prezidenta díky dominanci „prezidentské“ strany v parlamentu obvyklým jevem. Avšak na druhou stranu, s ohledem na zvláštnosti ukrajinského politického systému, možnost existence tak mocného prezidenta může být dokonce nebezpečnou pro demokracii ve státě. Jediným prezidentem, který se více méně přiblížil k dnešnímu postavení Zelenského, byl prezident Janukovič. Jeho strana, Strana regionů, neměla absolutní většinu v parlamentu, avšak jejich koalice s komunisty byla téměř loutkovou a umožnila enormní zesílení prezidentské funkce. Výsledek toho je známý téměř všem – krize demokracie, přibližování státu k autoritářskému modelu a konečně revoluce. Samozřejmě nelze zabránit prezidentovi mít podporu společnosti a nelze zakázat prezidentské straně získávat zdrcující vítězství v parlamentních volbách, avšak jsme přesvědčeni, že ukrajinský politický režim potřebuje další oslabení prezidenta, zamezení jeho vlivu na parlament a definitivní oddělení prezidentské funkce od exekutivy. Jakým způsobem? To je spíše otázka pro ukrajinskou ústavní komisi anebo pro naši další vědeckou práci.

6 Závěr

Základním cílem této práce bylo prozkoumat ukrajinský politický režim a odpovědět na otázku, zda Ukrajina je, nebo není státem se semi-prezidentským režimem. Za účelem dosažení odpovědi na tuto otázku jsme nejprve určili, o jakou teorii se budeme opírat a podle jakých kritérií prozkoumáme politický režim, aby odpověď na otázku splňovala požadavek odůvodněnosti a objektivnosti.

Jako teoretický základ naší analýzy jsme zvolili Sugartovou teorii semi-prezidencialismu. Právě jeho pohled na tento režim byl zvolen ze dvou důvodů. Zaprvé – Shugart je zastáncem myšlenky, že podstatu politických režimů nelze určovat jen na základě textu ústavy. Analýza reálného fungování režimu musí být rovnocennou součástí výzkumu. Zadruhé – reprezentanti ukrajinské odborné společnosti se shodují na myšlence, že v současné době je Ukrajina státem s premiérsko-prezidentskou formou semi-prezidencialismu. I s ohledem na to, že se v průběhu existence ústava výrazně měnila třikrát, podle ukrajinských a zahraničních vědců se kvůli těmto proměnám ukrajinský politický režim neměnil na parlamentní nebo prezidentský. Od roku 1996 politický režim na Ukrajině kolísá mezi premiérsko-prezidentskou a prezidentsko-parlamentní formou semi-prezidencialismu. Autorem této interní klasifikace semi-prezidentských režimů je právě Shugart, což je dalším důvodem, proč jeho teorie je nejvhodnější pro tuto práci.

Vzhledem k tomu, že jsme zvolili Shugartovou teorii semi-prezidencialismu jako základ, měl by tedy ukrajinský politický režim splňovat tři hlavní požadavky:

1. Prezident musí být volený všelidově;
2. Prezident nesmí být jen ceremoniální postavou;
3. Premiér a vláda musí být subjekty důvěry parlamentní většiny.

První a třetí požadavek jsou spojeny s ústavní stranou analýzy režimu, což znamená, že ústava by měla určovat tyto aspekty přesně a bez možnosti je nějak obejít. Co se týče všelidové volby prezidenta, tak na Ukrajině prezidenti hned po obdržení nezávislosti byli voleni všelidově a přímo. První volba prezidenta, v jejímž důsledku byl zvolen Leonid Kravčuk, proběhla 1. prosince 1991 spolu s referendem o nezávislosti. Potom a do dnešní doby nezávisle na ústavních peripetiích se prezidentské volby konaly ještě šestkrát a vždy byly všelidovými.

Třetí rys, tedy odpovědnost vlády před parlamentem, je taky přítomný v ústavě od momentu jejího přijetí v roce 1996 až do dnešní doby. Avšak několikrát byla zrušena a obnovena platnost

ústavního ustanovení, podle kterého vláda byla současně odpovědná jak před parlamentem, tak i před prezidentem. Právě existence takové korelace vládní odpovědnosti před parlamentem na jedné straně a před prezidentem na druhé (anebo její absence) určuje, zda režim je premiérsko-prezidentským anebo prezidentsko-parlamentním. V ukrajinských dějinách dvojitá odpovědnost vlády existovala dvakrát – od roku 1996 do roku 2006 a od roku 2010 do roku 2014. Od roku 2006 do roku 2010 a od roku 2014 do dnešní doby je vláda odpovědná jen parlamentu a jenom parlament má právo sesadit vládu.

Posledním aspektem, který jsme museli prozkoumat, bylo postavení prezidenta v politickém systému a zejména to, zda je prezident jen ceremoniální postavou nebo nikoliv. Abychom mohli na tuto otázku odpovědět, měli jsme určit, jaké byly okolnosti formování režimu, jaké jsou pravomoci hlavních politických aktérů a jaký je vztah mezi prezidentem a parlamentní většinou. S ohledem na to, že skrz tyto otázky jsme se snažili pochopit, jaké je postavení prezidenta v politickém systému, tak největší pozornost byla zaměřená právě na roli prezidenta při formování režimu, na prezidentské pravomoci a neformální roli prezidenta ve vztahu k parlamentní většině.

Do okolností formování režimu jsme se ponořili dost hluboce a můžeme říct, že ustálení soudobého politického režimu na Ukrajině bylo výsledkem procesu přechodu k demokracii. Zároveň s tím se instituce prezidenta vytvářela podle představ silné, vůdčí, někdy dokonce autoritářské osobnosti (tím míníme Kučmu). Tato okolnost podmínila založení v ukrajinské politické tradici silného prezidentského úřadu. Jako kompromis mezi parlamentem a prezidentem prezidentský úřad byl vykonstruován tak, aby zabránil jedné osobě převzít příliš mnoho moci. Časem se ukázalo, že představa prezidentů a jiných politických aktérů o tom, co znamená „příliš mnoho moci“, se značně se lišila.

Vztah mezi prezidentem a parlamentní většinou taky poukazuje na dost silnou prezidentskou autoritu. Jak Kučma, tak i Juščenko vždy zastávali opoziční postavení vůči parlamentu. Avšak na rozdíl od francouzského modelu, kde prezidenti, vlády a parlament ve stavu kohabitace většinou hledají možnost alespoň více méně klidné spoluexistence, v ukrajinském modelu prezidenti vždy byli připraveni k otevřené konfrontaci jak s vládou, tak i parlamentem. A ve většině případů ustupovat musel parlament. Úplně opačná situace se vyskytla v dnešní době, kdy prezident Zelenskyj je absolutním a nesporným lídrem většiny. Unikátnosti této situaci přidává to, že parlamentní většinu tvoří výhradně „prezidentská“ strana. Takže všechno ukazuje na to, že ukrajinský prezident nikdy nebyl výhradně ceremoniální postavou. Nejslabší pozici

měl prezident Juščenko, ale dokonce i on měl dostatečné kontrolní pravomoci, což mu umožňovalo výrazně zasahovat do procesu fungování státního „mechanismu“.

Z toho všeho plyne, že s přijetím ústavy v roce 1996 a do dnešní doby ukrajinský politický režim splňuje všechny požadavky, abychom ho definovali jako semi-prezidentský.

Tím ale nekončíme. Během provedení naší analýzy jsme narazili na velké množství politických a společenských krizí, institucionálních konfliktů a dokonce revolucí v soudobých ukrajinských dějinách. Proto se přirozeně vyskytla otázka, zda je semi-prezidentský režim vůbec vhodným pro Ukrajinu. Pro posouzení vhodnosti semi-prezidencialismu pro Ukrajinu využijeme dva identifikátory, se kterými jsme se potkávali nejvíc. Těmi faktory jsou dynamika politických krizí a role prezidenta v jejich výskytu a vyřešení. Za dynamiku politických krizí považujeme momenty opravdu vážné politické destabilizace, které vedly k něčemu jako institucionální válka, krize demokracie anebo dokonce krize státnosti, způsob jejich vyřešení a co bylo jejich výsledkem. Od momentu přijetí ústavy v roce 1996 do dnešní doby (tedy za necelých 24 let) Ukrajina zažila šest politických krizí. Zajímavým fenoménem je, že krize v roce 1996 a 2004 (přijetí ústavy a Oranžová revoluce), které se konaly v době Kučmova prezidentství, ve výsledku způsobily oslabení prezidentských pravomocí. V důsledku krize z roku 1996 byly prezidentské pravomoci, vyjmenované v ústavní smlouvě z roku 1995, oslabené a na Ukrajině byl zaveden semi-prezidencialismus ve formě prezidentsko-parlamentního režimu. Zároveň s tím krize v roce 2004 způsobila ještě větší oslabení prezidentského úřadu a proměnu prezidentsko-parlamentní formy na premiér-prezidentskou. Na jedné straně v tomto postupu můžeme zaznamenat tendenci k oslabení role prezidenta. Avšak na druhé straně jak přijetí ústavy v roce 1996, tak i její proměna v roce 2004 byly výsledkem tlaku prezidenta Kučmy, což poukazuje na významný podíl jedné osoby na formování politického režimu. Navíc proměna ústavní reformy v roce 2004 zřejmě nebyla altruistickou obětí, ale jedním ze způsobů politické hry, kterou vedl prezident (oslabení svého hlavního soupeře v případě jeho vítězství).

Doba prezidentství Juščenka je známou díky největšímu počtu politických krizí za nejkratší úsek času. V té době Ukrajina zažila politickou nestabilitu v roce 2006, 2007 a 2008. Podle našeho názoru mezi hlavní příčiny patřilo mlhavé rozdělení pravomocí mezi prezidentem a vládou podle ústavní změny z roku 2004 a samotná osobnost Juščenka. Příznačnou skutečností je, že všechny tři krize byly způsobeny osobním konfliktem mezi prezidentem a premiérem. Juščenko měl složité vztahy se všemi premiéry nezávisle na tom, kdo seděl v premiérském křesle. Největší problém byl v tom, že Juščenko si nárokoval postavení opravdového vůdce

státu, i když už duch ústavy a politické okolnosti mu to nedovolovaly. Takže v tomto případě vidíme neschopnost jedné osoby, která vykonává funkci prezidenta, se smířit s nutností uzнат vedoucí postavení premiéra v exekutivě. To způsobuje permanentní politickou nestabilitu a umožňuje takovým politikům, jako Janukovič, se dostat k moci.

Poslední a největší krize, kterou zažil ukrajinský stát, probíhala v roce 2013-2014, tedy za prezidenta Janukoviče. Výsledkem činnosti jeho režimu se staly revoluce, téměř úplný rozpad systému moci, ohrožení státní suverenity a ztráta určité částí území. Tato krize na rozdíl od předchozích nebyla způsobena konfliktem mezi politickými institucemi (naopak toto období se vyznačuje velkou mírou institucionální spolupráce díky úplnému podřízení všech institucí Janukovičovi), ale konfliktem mezi vládním režimem a společností. Tyhle události ukázaly, že ukrajinská společnost není připravená se smířit s režimem absolutní moci jediné osoby jako v Rusku či Bělorusku. Takže zase se příčinou krize stala hlavně jedna osoba a zejména její touha po moci.

Soudobé události na Ukrajině se jednoznačně hodnotit neodvážíme. Na jedné straně mocenský mechanismus dnes funguje sladně a rychle. Nehledě na to, že prezident Zelenskyj je nejmocnějším politickým aktérem v soudobých ukrajinských dějinách, tak je zatím celkově jeho postup demokratický a neuchyluje se k autoritářství. Avšak na druhé straně Zelenskyj vykonává prezidentskou funkci jen rok, což je docela málo pro definitivní posouzení situace. Ale už teď pozorujeme závislost celého státního mechanismu na jedné osobě. Ukrajinská společnost dobře ví, čím to může skončit díky Janukovičovi.

Takže vidíme, že semi-prezidencialismus se na Ukrajině vyznačuje nejistotou a nepřesností rozdělení pravomocí mezi mocenskými odvětvími. Tato skutečnost samotná není tak velkým problémem. S jistotou můžeme tvrdit, že ideální ústavu v dnešní době nenalezneme nikde. Problém je spíš v tom, že tato nejistota existuje v politickém systému, kde na jedné straně existuje touha po silném prezidentovi, na druhé straně u silných prezidentů existuje „tradice“ nadměrného posílení vlastních pravomocí, což někdy ohrožuje demokratičnost politického režimu. V době své nezávislosti Ukrajina zažila obě formy semi-prezidencialismu. Za prezidentsko-parlamentního režimu se momenty nestability objevovaly o hodně míň než za premiér-prezidentského režimu. Avšak politické krize v době premiér-prezidentského režimu byly mnohem menší hrozbou pro státnost Ukrajiny než v době prezidentské dominance. Takže všechny výše vyjmenované faktory na první pohled poukazují na to, že semi-prezidencialismus není vhodným režimem pro Ukrajinu. Avšak který režim by byl pro tento stát aplikovatelný a

účinný? Posílení role prezidenta, tedy zavedení prezidentského režimu, v ukrajinské realitě by to znamenalo téměř ideální možnost pro výskyt dalšího autoritářského režimu a ohrožení demokracie. Zavedení klasického parlamentního režimu a oslabení prezidentské funkce do symbolického úřadu taky není možné – ukrajinský stranický systém je ovládán spíše politickými skupinami, jejichž hlavním cílem je lobování za zájmy vlastního lídra, než plnohodnotnými politickými stranami. Proto musíme přiznat, že semi-prezidencialismus není nejlepším režimem pro Ukrajinu, avšak lepší variantu nikdo zatím nenalezl.

7 Seznam použité literatury

1. BBC. *Олексія Гончарука звільнили з посади прем'єра й відставили весь уряд* [online]. 4.3.2020 [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: <https://sites.google.com/site/novaiso690/schema-a-priklady/elektronick-zdroje>
2. BONDARENKO, Kost. *Десятиліття під знаком Кучми*. In *Ukrajinska Pravda* [online]. 14.10.2002 [cit. 2020-04-22]. Dostupné z: <https://www.pravda.com.ua/news/2002/10/14/2991073/>
3. CENTRAL COMMISSION ON ELECTION. *Presidential election 2019* [online]. 2019 [cit. 2020-04-28]. Dostupné z: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp300pt001f01=720.html>
4. DERKACH, Andrij, 2018. *Коаліція депутатський фракцій як особливий суб'єкт конституційно-правових відносин* [online]. *Pidpryjemnyctvo, hospodarstvo ta parvo*. [cit. 2020-04-25]. Dostupné z: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/23.pdf>
5. DUVERGER, Maurice. *A NEW POLITICAL SYSTEM MODEL: SEMI-PRESIDENTIAL GOVERNMENT*. *European Journal of Political Research* [online]. 1980, 8(2), 165-187 [cit. 2020-05-02]. DOI: 10.1111/j.1475-6765.1980.tb00569.x. ISSN 0304-4130. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1475-6765.1980.tb00569.x>
6. DUVERGER, Maurice. *Le système politique français*. 20e éd. Paris: Presses Universitaires de France, 1990. Thémis. Science politique. ISBN 2-13-042793-6.
7. ELGIE, Robert, ed. *Semi-presidentialism in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 1999. Comparative European politics. ISBN 0-19-829386-0.
8. ELGIE, Robert, Sophia MOESTRUP a Yu-Shan WU, ed. *Semi-presidentialism and democracy*. New York: Palgrave Macmillan, 2011. ISBN 978-0-230-24292-0.
9. ELGIE, Robert. *Semi-presidentialism: sub-types and democratic performance*. Oxford: Oxford University Press, 2011. Comparative Politics. ISBN 978-0-19-958598-4.
10. CHOUDHRY, Sujit, Thomas SEDELIUS a Julia KYRYCHENKO. *Semi-presidentialism and Inclusive Governance in Ukraine: Reflections for Constitutional Reform* [online]. International Institute for Democracy and Electoral Assistance and Centre of Policy and Legal Reform, 2018 [cit. 2020-05-03]. DOI: 10.31752/idea.2018.8. ISBN 9789176711545.

11. CHYVOKUNA, Viktor, 2007. *Політична криза як конкурс безсоромності* [online]. *Ukrajinska pravda* [cit. 2020-04-17]. Dostupné z: <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/06/11/3246018/>
12. ILKIV, Taras, 2018. *18 років з дня зникнення Георгія Гонгадзе: 6 архівних відео, які показують, яким був журналіст* [online]. *Radio Liberty* [cit. 2020-04-22]. Dostupné z: <https://www.radiosvoboda.org/a/georhiy-gongadze-my-ne-zabuly-18/29490613.html>
13. INSTITUTE OF POLICY. *Як відбувався всеукраїнський референдум 2000 року* [online]. 2000 [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: <https://polityka.in.ua/info/13.htm>
14. KOLISNYK, Viktor, 2010. *Конституційні зміни та їх скасування як віддзеркалення роздоріжжя української демократії* [online]. 11.10 [cit. 2020-04-26]. Dostupné z: <http://khpg.org/index.php?id=1286780557>
15. MALYNKOVYCH, Volodymyr, 2006. *Ющенко боїться Тимошенко, тому принесе жертву* [online]. *Ukrajinska pravda* [cit. 2020-04-17]. Dostupné z: <https://www.pravda.com.ua/news/2006/04/19/3097210/>
16. MAZURENKO, Alena, 2019. *Гончарука призначили прем'єром* [online]. *Ukrajinska pravda* [cit. 2020-04-17]. Dostupné z: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/08/29/7224788/>
17. Minfin. *Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні 2020* [online]. 23.03.2020 [cit. 2020-04-21]. Dostupné z: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
18. NEVILLE, Laurence, 2005. *Features : Country Report: Ukraine* [online]. *Global Finance* [cit. 2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.gfmag.com/magazine/june-2005/c51ezt-features>
19. PYROZHUK, Maryna, 2005. *Конфлікт між Ющенко і Тимошенко, на думку українських політологів, може спричинити кризу в Україні.* [online]. *Radio Liberty* [cit. 2020-04-22]. Dostupné z: <https://www.radiosvoboda.org/a/930693.html>
20. RAZUMKOV CENTRE. *Electoral mood of ukrainian citizens* [online]. 2019 [cit. 2020-04-28]. Dostupné z: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/elektoralni-oriientsii-gromadian-ukrainy-sichen-2020r>

21. SEDELIUS, Thomas a Sten BERGLUND. *Towards Presidential Rule in Ukraine: Hybrid Regime Dynamics Under Semi-Presidentialism*. *Baltic Journal of Law & Politics* [online]. 2012, 5(1) [cit. 2020-05-03]. DOI: 10.2478/v10076-012-0002-2. ISSN 2029-0454. Dostupné z: <http://www.degruyter.com/view/j/bjlp.2012.5.issue-1/v10076-012-0002-2/v10076-012-0002-2.xml>
22. SEDELIUS, Thomas. *Semi-Presidential Shifts in Ukraine: Institutional Perils and Party Presidentialization* [online]. 2015, [cit. 2020-05-03]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/275350710_Semi-Presidential_Shifts_in_Ukraine_Institutional_Perils_and_Party_Presidentialization
23. SEREDA, Sofia, 2020. *Сергій Тігінко: чи може екссоратник Януковича стати новим прем'єром замість Гончарука?* [online]. Radio Liberty [cit. 2020-04-22]. Dostupné z: <https://www.radiosvoboda.org/a/30456217.html>
24. SHUGART, Matthew Soberg a John M. CAREY. *Presidents and assemblies: constitutional design and electoral dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. ISBN 978-0-521-42990-0.
25. SHUGART, Matthew Søberg. *Semi-Presidential Systems: Dual Executive And Mixed Authority Patterns*. *French Politics* [online]. 2005, 3(3), 323-351 [cit. 2020-05-02]. DOI: 10.1057/palgrave.fp.8200087. ISSN 1476-3419. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1057/palgrave.fp.8200087>
26. SHURKHALO, Dmytro, 2008. *2008-й – рік перманентної політичної кризи в Україні* [online]. Radio Liberty [cit. 2020-04-22]. Dostupné z: <https://www.radiosvoboda.org/a/1364781.html>
27. SMOLIJ, Valerij. *Енциклопедія історії України* [online]. Kyjev: Наукова думка, 2008. ISBN 0-19-829386-0. Dostupné z: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0000056
28. VERKHOVNA RADA OF UKRAINE. Document 1213-XII [online]. 1991 [cit. 2020-04-16]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-12?lang=en>

29. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. Document 1293-XII [online]. 1991 [cit. 2020-04-16]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1293-12?lang=en>
30. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. *Document 1427-XII* [online]. 1991 [cit. 2020-04-16]. Dostupné z: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96?lang=en
31. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. *Document 1543-XII, On Succession of Ukraine* [online]. 1991 [cit. 2020-04-16]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12?lang=en>
32. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. Document 1κ/95-BP [online]. 1995 [cit. 2020-04-22]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80?lang=en>
33. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. Document 2113-XII [online]. 1992 [cit. 2020-04-16]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-12?lang=en>
34. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. Document 2222-IV, On Amending the Constitution of Ukraine [online]. 2004 [cit. 2020-04-22]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2222-15/ed20041208>
35. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. Document 2525-XII [online]. 1992 [cit. 2020-04-16]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2525-12?lang=en>
36. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. Document 254κ/96-BP, The Constitution of Ukraine [online]. 1996 [cit. 2020-04-16]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628?lang=en>
37. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. Document 2796-XII [online]. 1992 [cit. 2020-04-16]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2796-12?lang=en>
38. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. *Document 27-IX* [online]. 2019 [cit. 2020-04-22]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20?lang=en>

39. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. Document 3494-XII [online]. 1993 [cit. 2020-04-16]. Dostupné z: <https://constituanta.blogspot.com/2012/10/1993.html>
40. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. Document 65/2000 [online]. 2000 [cit. 2020-04-16]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2000?lang=en>
41. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. Document 742-VII, On Restoring Specific Provisions of the Constitution of Ukraine [online]. 2010 [cit. 2020-04-22]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18?lang=en>
42. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. Document n0005001-06 [online]. 2006 [cit. 2020-04-27]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005001-06?lang=en>
43. VERKOHVNA RADA OF UKRAINE. Document v020p710-10 [online]. 2010 [cit. 2020-04-22]. Dostupné z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10?lang=en>
44. WILSON, Andrew. Ukrainian Nationalism in the 1990s: A minority faith. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. ISBN 0 521 48285 2
45. *Дорога на банкову: чому Кучма обрав своїм наступником раніше судимого Януковича* [televizní dokument]. TSN.UA., 27.03.2019 22:24. Dostupné z: <https://tsn.ua/video/video-novini/doroga-na-bankovu-chomu-kuchma-obrav-svoyim-nastavnikom-ranishe-sudimogo-yanukovicha.html>